

REVISTA ISTORICĂ

ANUL al VII-lea, N-le 7-9.

IULIE-SEPTEMBRE 1921

DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ȘI NOTIȚE

PUBLICATĂ

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULȚOR SPECIALIȘTI.

SUMARUL :

N. Iorga : încă un secretar apusean în vremea Fanarioșilor.

Victor Motogna : Contribuție la istoria Românilor din Valea Someșului. — Etimologia „Dunării” ca dovadă pentru continuitatea poporului român în Dacia Traiană.

DOCUMENTE. *N. Iorga* : Vedenie cuprinzând critica moravurilor din mănăstirea Neamțului (1797). — Acte din Dimbovița. — Un cetitor român al lui

■ Petrarca. — *C. J. Caradja* : Corespondența la Capodistria cu Ioan Caragea Voevod.

N. Iorga : DĂRI DE SAMĂ. — CRONICĂ.

1921

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC” S. A., BUCUREȘTI

PREȚUL : 4 LEI.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Încă un secretar apusean în vremea Fanarioșilor

La 1913 se dădeau, într'o traducere germană, Memoriile, adesea foarte interesante, ale unei persoane care, în viața ei de femeie frumoasă și deșteaptă, a cunoscut tot ce avea Viena mai distins ca lume locală sau ca oaspeți străini, contesa Loulou Thürheim¹.

Cetindu-i notele zilnice, am găsit, nu fără o plăcută mirare amintirea încă unuia din străinii cari, de la jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea, înainte, au introdus la noi, mai mult ca o consecvență a profesiei lor decît ca o propagandă, cunoștința moravurilor, literaturii și ideilor Europei apusene.

Iată, în adevăr, ce se întîmpină la pagina 201 din volumul întăiu, supț data de 1806 :

«Plăcerea mea de a trăi a fost tulburată după câteva săptămăni de către moartea abatelui Maas, fostul nostru *Hofmeister*. După ce ne părăsise, el luase, de și în vristă de cincizeci de ani, un loc pe lângă Domnul Ţerii-Romănești, Moruzi, pentru a putea sprijini mai bine cu bani două surori bătrăne pe care le avea în Franța. Abia sosise la Iași, stors de oboseală și zdrobit de călătorie, și a trebuit să meargă după stăpănul său, căzut în disgrație, la Constantinopol. După câteva săptămăni de neplăcută așteptare (*bangen Erwartens*), Gospodarul primi permisia de a se întoarce la Iași. Când acum bietul abate credea că va putea, în sfârșit, să se odihnească, l-a prins moartea, la o mie de mile de patria lui, și cinci sute de prietenii lui².»

Abatele Maas era de mult timp pe lângă familia Tauracim, strămutată din Belgia în castelul de moștenire Schweitberg³.

¹ *Mein Leben, 1783-1819, Erinnerungen aus Österreichs grosser Welt*, München 1913.

² I, p. 201.

³ I, pp. 68, 99, 111, 124 și urm., 152 și urm., 188, 201 ; II, a. 218.

De loc din Vosgi, unde fusese și paroh, el venise, «cu bățul în mână, să-și caute în Austria adăpost». Prințul Windischgraetz îl luase ca educator pentru copiii săi. «Era deosebit de bine potrivit pentru a educa și a lua asupra-și conducerea suflătoare a școlarii săi. El însuși primise o excelentă educație și-și însușise în singurateca lui parohie așa de bine limbile italiană și engleză, încât putea citi clasicii fără să fi auzit vreodată vorbindu-se aceste limbi». Fetele Thürheim i-au rămas foarte recunoscătoare pentru cunoștințele și orientarea căpătată de la dânsul. Bogat în argumente, îi plăcea, când era tonit, contrazicerea.

De această casă se despărțise el în Maiu 1806, din cauza îngustării mijloacelor ei. Contele-i dăduse la plecare 4.000 de florini. El n'a fost uitat niciodată.

«Disgrația» lui Alexandru-Vodă Moruzi, Domn în *Moldova*, nu în Țara-Românească, a avut loc în Septembrie, după stăruința Francesilor, din cauza legăturilor lui cu Rusia. Diplomația Țarului făcu însă așa încât a fost restituit în Scaun, unde, de altfel, era să-i urmeze imediat regimul de ocupație rusesc.

Abatele Maas a trebuit să fie înmormintat în cimitirul catolic din Iași. Numele lui se adaugă astfel la al Francesilor cari au trăit aici și ale căror rămășițe le-a acoperit pământul românesc.

N. Iorga

Contribuție la istoria Românilor din Valea Someșului.

Argumentul predilect al istoricilor maghiari despre formarea poporului românesc în Peninsula balcanică și imigrarea lor în secolele al XIII-lea și XIV-lea în patria de azi e scos mai ales din tăcerea documentelor d'inainte de acel timp despre noi.

D. Iorga a arătat că, judecând numărul mic și natura acelor acte, «chiar și lipsa noastră totală din ele încă ar fi perfect explicabilă». Dar diplomele regești din secolul al XIII-lea dovedesc tocmai contrariul: arată adecă răspîndirea elementului românesc în tot cuprinsul Ardealului, nu numai sporadic în părțile sudice, cum i-ar plăcea lui Hunfálvy și după el alora mulți.

Firește, nu sîntem pomeniți după naționalitate, căci în documente nu există Unguri, Sași, Romîni, ci numai oameni liberi, plugari, păstori, etc.

Sînt însă alte indicii tot atît de sigure: numirile de rîuri, munți, localități, a căror prezență în formă românească în actele contemporane exclude orice îndoială. O mare parte n'au fost încă identificate, căci aceasta reclamă cercetare la fața locului.

Această împrejurare mi-a dat îndemnul să încerc identificarea numirilor păstrate în actul regelui Ștefan al V-lea de la 1261 (care repro. uce altul mai vechiu dat de tatăl său Bela al IV-lea). A fost publicat în: Zimmermann-Werner, „Urkundenbuch“, pp. 84—5, No. 94, și d. Iorga, în «Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria», spune privitor la el (p. 59) următoarele:

«Un act ceva mai tîrziu, din anul 1261, pomeneste în părțile Solnocului, lingă Dej, pe lingă localitățile neidentificabile: Uzreev (cuvîntul e îndreptat mai tîrziu), Gurtanus (pădure), Melsed (rîu), Bela (munte), hotarul «Licos», «limod» (rîu), «Cantus» (rîu), pe lingă satul Târpiu, azi săsesc (Treppen nu corespunde însă vechiului nume) și dealul Nimigiu (de unde cele două sate de azi), satul «Coplou», care e acum românesc și care se zice, cu „l“ păstrat, Coplean (la Unguri însă Kapjon), localitatea Bolta (care nu s'a încercat a se identifica), stîncă «Balvanku» (kö e stîncă), evident Bolovan (cf., nu departe, Bálványos) și satul Cald (neidentificat).»

Aflu necesară reproducerea în originalul latin a părții acestuia din document, fiindcă la Zimmermann-Werner e o greșală de citire: «in pagum Cald» în loc de: «in fagum Cald» după cum m'am convins din diploma aflată în arhiva orașului Dej și după cum se va vedea la identificarea locului.

Această cea mai veche hotărnicie a orașului Dej e următoarea: «.... meta talis est, ut primum initiatur in portu Uzreev et vadit quendam silvulam Gurtanus vocatam et inde protenditur in fagum Cald usque ad fluvium Gekenus et per eundem fluvium ascendit ad Turpen versus occidentem et abhinc descendit in fluvium Cantus et sic ascendit iterato per eundem fluvium ad septentrionem Nimigeholma vocatam et ab eodem per quendam fluvium Melsed vocatum determinat a generationibus Coplon usque fluvium Zomus et ibi ascendendo per dictum omus transit ad Bolta et abhinc in Balvanku et ab eodem

ascendit in montem Bela et inde descendit ad orientem ad quandam metam terream Licoshatar, que comitatur fluvio Ilmod vocato, qui fluvius descendendo ad partem meridionalem distinguit et determinat a terra Kozarvar, que cedit in ius Dionisii comitis usque ad magnum fluvium Zomus.»

Am izbutit să identific cu cele de azi următoarele numiri:

Gurtanus e pădurea «Gyertjános», care corespunde românescului: *Cârpeniș*. *Fagus Kald* se numește azi: Kádbükk; partea a doua a cuvântului: «bükk», fag, iar «Kád» format prin pierderea lui „l”, se derivă — cred — din vechiul bulgar «Klada» = trunchiu, grindă.

Fluvius Gekenus e apa numită de Unguri «Gyéékényes» (loc cu papura), iar de ai noștri: Valea Gichișului.

Turpen e satul românesc Tărpiniu de lângă Dej, și nu Tărpniul săsesc al Bistriții.

Cantus = Valea Cantășului, cum o numesc locuitorii din Șomeș, pe al căror hotar curge.

Nimigeholma = Dealul Nimigii, s'a pierdut din nomenclatura ținutului. E un cuvânt analog cu numele celor două sate din județul Bistrița-Năsăud.

Coplon (generationes) s'a păstrat în numele satului «Coplean». În document e vorba despre o familie care avea proprietăți în aceste părți (V. «Archiv des V. für sieb., Landeskunde, N. F.», XXIX, p. 211).

Mons Bela e Bélahegy al Ungurilor sau «Dealul Ciumii», cum e numit de ai noștri. În ungurește nu trebuie să ne gândim la vre-un rege Bela (patru cu acest nume), ci mai curînd la slavonescul: *bela* = alb.

Balvanku în vechea maghiară — ca și în paleoslavă — însemna: idol, chip cioplit, și e amintit de documente și în alte părți ale foastei Ungarii.

Licoshotar = lyukoshatar în limba veche ungurească însemna: șanț. Așa aflăm într'o diplomă din 1334: „Meta terrea a summo usque ad inum perforata, vulgariter lyukashatar vocatur“.

Dacă dintre numirile înșirate până aici unele sînt — evident — străine, iar altele s'au putut păstra în graiul Ungurilor fără să fim siliți a admite pe baza lor existența Romînilor în aceste părți înainte de 1261, nu tot așa stă lucrul cu „*Bolta*“, care e ro-

mănescul: *baltă*, căci lacul se numește pînă azi: „La baltă“ sau „Balta Cășeiului“ după satul Cășeiu din vecinătate.

În ce privește originea cuvîntului „*baltă*“ în limba noastră, părerile învățaților sunt împărțite. Miklosich¹ dă mai întăiu etimologia *baltă* = *blato* (vechea slavonă), dar și el observă: „Die Versetzung des „l“ ist befremdend“. Și, de fapt, afară de *gard* din *grad*, după cît știu, nu sînt alte cuvinte moștenite din vechea slavonă, în care să se constate o astfel de metatesă.

Să adăugim la această surprinzătoare asemănare între forma românească „*baltă*“ și albanesul: *balte*. Meyer, în dicționarul său etimologic al limbii albanese, zice la cuvîntul *balte*: „Aus dem Albanesischen oder Slavischen ist rum. = «baltă» entlehnt“.

Derivarea din «*blato*» e deci numai o ipotesă, care nu poate explica metatesa lui „l“. Se impune deci presupunerea unui prototip trac, care a dat acest cuvînt analog în cele două limbi, ce au la baza formării lor elementul traco-dac.

Dar, oricare dintre cele două etimologii rămîne, argumentul istoric scos din acest nume stă neclintit. Și din vechiul bulgar „*blato*“ numai în limba romînă s'a putut forma și păstra «*baltă*», căci după legile fonetice ale limbii maghiare din «*blato*» nu se putea naște decît: *balata*. Acest cuvînt azi — cel puțin în limba literară — nu se folosește, dar în limba veche ungurească nu era necunoscut. În o diplomă dela 1271 cetim: «A quodam fluvio *Balata* vocato», la 1274: „luxta quandam paludem vulgo *Balata* vocatum“; dar într'o diplomă dela 1418 se spune expres: „Pervenit ad quandam paludem *feres* vocatum, in volacho *Baltha*“². Adiectivul vechiu slavon: „*blatin*“ a dat *Balaton* (vechiul *Balatin* = lacul cu acest nume).

N'am putut identifica trei numiri: *Melsed*, *Ilmod* și *Uzreev*.

Melsed = *Mélysed* e format din magh. „*mély*“; înseamnă vale adîncă. Obvine la 1334: «A quodam rivulo *Meelsyd* vocato»

Ilmod e probabil pîrăul ce curge între Dej și Cuzdrioara, pe care Ungurii îl numesc „*Urmvöspatak*“, iar Romîni: Pîrăul Uriului.

Uzreev, compus din *Uz* + *reev* = *rév*, care înseamnă port sau trecătoare, vad. E vorba de bună seamă de locul unde se încărcă sarea, care se transporta din Ocnele Dejului pe Someș

¹ *Die Slav. Elem. in Rum.*, p. 15.

² *Szamota-Zolnai, Magyar Oklevélszotár*, p. 599.

până la Tisa. N'am putut afla ce înseamnă *Uz*. Amintesc numai că am mai găsit acest cuvânt cu înțelesul de *port* sau *vad*. La 1358 într'un act regal¹ se spune: «Noveritis quod nos vobis et vestre universitatii de gracia concessimus speciali ut vos cum vestris mercimoniis et quibus libet rebus inter Bozam et Prahov a loco *Uz*, ubi fluvius Iloncha (Ialomîța) vocatus in Danubium, usque locum ubi fluvius Zereth nominatus similiter in ipsum Danubium cadunt, transire possitis».

Într'o altă diplomă, dela 1419, găsesc: «Ubi ipse fluvius Thycie (Tisa) vize uzoreev (dacă nu *uszórév*?) nominaretur»².

Astfel cea mai veche hotărnicie a Dejului în traducere românească și cu numirile de azi sună:

«Hotarul este așa după cum se începe la portul *Uz* (?) și merge printr'o pădurice numită Gyertjános (Cărpiniș) și de aici se întinde spre Kálbükk (Făget) până la valea Gichișului, și suie pe aceeași vale către Tărbu în spre Apus, și astfel suie răpede pe această vale spre Miazănoapte, la dealul numit al Nimigii, și de aici se despărțește de proprietatea familiei Coplon prin valea numită Melsed (Adîncea?) pînă la rîul Someș, și aici, suind pe numitul Someș la deal, trece la *Balta*, și de aici spre chipul de piatră, iar de aici suie pe dealul alb (Dealul Ciunii), iar de aici coboară spre Răsărit la o mește săpată în pămînt: *șanț* (numită), care însoțește pîraul numit al Uriului (?), care pîrau, coborînd spre partea de Miazăzi, desparte și hotărăște (hotarul Dejului) de pămîntul Cuzdrioarei, care formează proprietatea comitelui Dionisiu pînă la rîul cel mare: *Someșul*»³.

Victor Motogna.

Etimologia „Dunării“ ca dovadă pentru continuitatea poporului român în Dacia Traiană.

În literatura noastră sînt trei încercări de a explica originea cuvîntului *Dunăre*.

Cea d'întăiu e celebra etimologie a lui Hasdeu (*Istoria Critică*,

¹ Nu e „Uz“, ci „videlicet“, prescurtat așa. (N. I.).

² Székely okevéltár. I. p. 65; Hurmuzaki, XV, p. 1, No. 1.

³ Szamota-Zolnai, Magyar Oklevélszótár, p. 46.

pp. 293 și 294). El pleacă dela informația scriitorului roman Samonicus (sec. II d. H), care ni spune că Tracii numesc pe Danubius în graiul părintesc „purtătorul de nori“ (Δανούβιον τὸ δὲ νεμελοφόρον ἐκαστοὶ καλοῦσι πατρίως).

Albanesii numesc norul *re*, iar radicalul *da* în toate limbile indo-europene exprimă idela *a da* (în celtică: *a purta*), din care se naște forma participială *dan* sau *dana*. Deci cuvîntul tracic la care face aluzie Samonicus a fost după Hasdeu: *Dana-re* „purtătorul de nori“, din care s'a născut *Dunăre*,

Această etimologie a fost primită cu entuziasm de lumea noastră învățată, mai ales de istorici, cari aflau în ea un puternic sprijin pentru continuitatea poporului român în Dacia Traiană. Dar nepuțința de a motiva foneticeste pe Dan-Dun în loc de Dan a silit pe filologi să o abandoneze.

Încercarea d-lui Pușchilă de a descompune cuvîntul în *Duna* (numele unguresc al fluviului), și *rea* (mauvaise) a rămas fără răsunset. („Anuar pentru geografie și antropogeografie», II, p. 157 și urm.) A treia etimologie e cea dată de d. G. Pascu («Viața romînească», 1913, XXIX, p. 303 și urm.).

Arată netemeinicia celor două d'întăiu, interpretînd nemerit știrea lui Samonicus, care de sigur se gîndește la „*Danubius*“ cînd vorbește despre „purtătorul de nori“, — acceptînd etimologia populară „Danubes“ —, și nu la numirea tracă.

După d. Pascu partea primă a „*Dunării*“ e radicalul autohton *Dun*, păstrat în numirile fluviului din toate limbile moderne, iar partea a doua, finalul *-ăre* din *Dunăre* e sufix.

„În adevăr, Meyer-Lübke, «Die Betonung im Gallischen», Viena 1901, «Sitzb. Wien», pp. 49—50, constată că pe teritoriul frances, odinobară galic, adică celtic, exista un sufix neaccentuat *-ara*, cu variantele *-era*, *-arus*, *-eris*, care formează nume de rîuri, ca: Agira -Aire, Avera -Èvre, Berbera Berbre, La Bebre, Edera-L'Hyère, Gabarus -Gave, Incara -Ancre, Jecor -Jar, Labara-Lievre, Lafara -Latte, Lupera -Louvres, Oscara-Osche, Samara-Sambre, Tevera-Thièvre, Angeris-Indre, Ligeris-Loire, Niveris-Nièvre.

Dunăre provine deci din *Dunara* = *Duna-ara*.

Faptul că Ungurii păstrează forma primitivă *Duna* ne-ar face să credem că sufixul *-ara* din numele românesc al fluviului nostru s'a adăugit după anul 900. În acest caz, sufixul a tre-

buit să fie destul de răspândit pe teritoriul nostru și ar fi interesant de cercetat dacă nu cumva acest sufix se întâlnește și la alte nume topice mai puțin cunoscute.

D. Pascu, — după cum se vede din cele reproduse mai sus — încearcă să explice numele *Dunăre* cu ajutorul unui sufix celtic adevărit numai pe pământul vechei Galii. Această părere ar fi verosimilă însă numai în cazul când s'ar adevări ce crede d-sa interesant de cercetate că, adecă, acest sufix se întâlnește în Dacia și la alte nume de riuri, fie și mai puțin cunoscute. Noi însă credem că nici această etimologie — întemeiată pe coincidență fonetică — nu e cea adevărată. D-lui Pascu îi revine însă meritul de a fi lămurit greșeala lui Samonicus, pe care se întemeiază Hasdeu, când dă pe Danare -*Dunăre*, declarând la rîndul său „o simplă coincidență” fonetică etimologia generalmente patronată de la zendo-sanscritul *danu* = oseticul *don* = fluviu“ („Ist. Crit.“, p. 294).

La aceste trei încercări n'a fost corect punctul de plecare.

La toponimie nu e de ajuns să lei în considerare analogia sunetelor și înrudirea înțelesului, ci e necesar și controlul istoriei, chemată să ni arăte: care a putut fi neamul de la care provine numirea topică în discuție prin faptul că a locuit cel d'întîiu, timp mai îndelungat, în părțile locului. Vom privi apoi și alte numiri provenind de la același popor pentru a cunoaște felul său de nomenclatură geografică, căci analogiile ni dau adese ori indicii foarte prețioase.

Conduși de aceste criterii, vom încerca să dăm o nouă explicație privitor la mult discutata origine a cuvîntului *Dunărea*.

Un lucru e afară de orice discuție: că numirea românească nu e împrumutată din *Danubius* ori derivatele sale: slavicul *Dunav*, ungurescul *Duna*, germanul *Donau*.

A trebuit să existe un alt nume, pe care a încercat — după cum am văzut — să-l construiască Hasdeu din limba tracă, iar d. Pascu cu ajutorul limbii celtice.

Eu cred că e mai firesc să căutăm acel prototip al numirii românești în limba aceluși conglomerat de neamuri care a botezat aproape pe toate riurile mai mari din Europa sud-estică și care e cunoscut supt numele generic de *Scito-Sarmați*. Limba scito-sarmatică mai de aproape nu este cunoscută, dar cu datele existente s'a adevărit că elementul ei preponderent a

fost cel aric. E știut apoi că de la acest popor provin și numele de riuri păstrate la Herodot și care se află pe pământul locuit de Români, ca : *Prutul, Siretiul, Argeșul, Oltul, Murășul*. Etimologia multora dintre acestea a fost aflată tot cu ajutorul tulpinelor indo-europene. Scito-Sarmații au numit mai întâiu Volga, Donul, Nistru, Niprul.

Iată de ce ne credem îndreptățiți să vedem în deosebitele numiri ale fluviului nostru cuvinte din limba Sciților, cari sînt adeveriți cei d'întîiu locuitori vecini ai Dunării.

La Romani și Greci Dunărea avea două nume: pînă la Drobetae: *Danubius* sau *Danuvius*, iar de aici pînă la guri: *Ister*. Dintre cele două d'întîiu, varianta *Danuvius* e socotită cea originală (Georges, «Ausführliches Hand-Wörterbuch lat.-deutsch», la *Danuvius*).

Rămîn deci : *Ister* și *Danuvius*.

Etimologia lui *Ister* e cunoscută : ea derivă din tulpina indo-europeană *sru* = a curge, deci *Ister* = *fluviu*. Acest radical face parte constitutivă și din numele Nistrului, pe care îl găsim la Ammianus Marcellinus ca *Danastrus* = Don-ister (la Nestor, c. IX, pp. 6 și II : Dūniester). Aceiași compoziție o are și Dana-pris. Partea primă a acestor două numiri e *Dan-* sau *Don-*, în limba osetică : *fluviu*. Despre Oseți se știe că sînt urmași direcți ai vechilor Alani, o seminție a întinsului neam scito-sarmatic. Așa dară avem două exemple de numiri formate prin împreunarea celor două tulpini cu înțelesul fundamental de : *rîu, apă fluviu*. Să nu se creadă însă că aceasta ar fi un fenomen izolât. El e așa de des, încît Schafarik îl socotește general („... in de. Tat aber sind fast alle Flussnamen in dieser Weise zusammengesetzt“) și aduce pilde : *Wlt-ava*, adecă : *fluctus-aqua*, *Ond-ava* = *und-aqua*, *Mar-ava*, *Mor-ava* adecă = *mar-aqua*.

Aceste exemple ni dau cheia originii lui *Danuvius*.

E nume compus *Danuvius* ; partea întîiu e același *Don* = *fluviu*, iar partea a doua derivă din o trupină cu sanscr. *ap* = *aw*, care a dat în latină : *qua*, pe goticul *ahva*, vechiul german *ouwa* (Tuonouva la vechii Germani era numele Dunării). Vezi aceste date în Schafarik, «Slavische Altert.», I, p. 498 și passim, apoi Schrader, *Reallexikon der indo-germ. Altertümer*, la *Fluss*.

Așa dară *Danastrus*, *Danapris* și *Danuvius* sînt formațiuni ale aceleași limbi, alcătuite de aceeași lege și cu înțelesul înrudit

de: apă, *riu*, *fluviu*, cu anumite nuanțe azi necunoscute, și care au numeroase analogii și în alte limbi indoeuropene: *Vlt-ava*, *Undava*, *Morava*.

De altcun și poporul nostru zice de obicei „*merg la riu, la apă*“, și numai când e vorba să deosebească o apă de alta folosește numele proprii.

Ca o urmare logică a celor dezvoltate până aici propunem noua etimologie a *Dunării*.

Niciunul din filologii noștri — afară de Hasdeu — nu s'a îndoit că partea primă a numelii românești e radicalul scitic — cum am văzut — *Don = fluviu*. Ce este partea a doua *re* sau *rea*, căci *a* la mijloc e, evident, o copulă, ca în *dan-a-strus* și *dan-a-pris*?

Răspunsul îl aflăm în numele sarmatic al Volgei, păstrat la Ptolomeu: *pā*. Cuvîntul *pā = paia* provine din aceeași tulpină *sru*, care ni-a dat în grecește pe *ῥῶο*, și are același înțeles ca *Don* și *Ister*, adică: *fluviu*. A trebuit deci să existe la Scii și o numire în care s'a împreunat *don* cu *raa = rea*, dînd *don-a-rea*, din care a rezultat *Dunărea* noastră.

La fluviul nostru, unde s'au oprit Scii, aflăm aproape toate numirile pe care acest popor le-a folosit la rîurile mai mari în migrațiunea sa de la Ost spre Vest: *Ister* (care s' a păstrat numai în *Nistru*), *Don* (rămas în Danubius și derivațiile aceleia) și *raa* (Volga) împreunat cu *Don* (*v.* și rîul cu acest nume) în *Don-a-rea*, *Dunărea*¹.

Îmi dau seama că *ῥῶ* (*ῥῶα = ῥῶα*) rămîne deocamdată o simplă presupunere, merită să explice prezența lui *e* în loc de *a* după *r*, deși aceasta poate fi socotită și ca un fenomen petrecut în sfera limbii românești. *Mora* a dat în romînește *mură*, care însă în Nordul Transilvaniei sună *mure* (la singular); s'ar mai putea aminti analogia lui *mazăre*, dacă etimologia din *μῆζορα* n'ar fi contestată (Ov. Densusianu, „Ist. de la langue roum.“, p. 24). Afară de aceasta și poesia populară a putut exercita influență asupra vocalei finale.

Această etimologie își va primi sancțiunea — firește — în cazul cînd s'ar putea face confirmarea epigrafică despre existența lui *Don-a-rea*. Pînă atunci trebuie să ne îndestulăm cu împreju-

¹ V. și „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“, 1921, p. 116.

rarea că satisface legile fonetice și poate fi adusă în deplină congruență cu faptele istorice. Iar importanța ei este cea atribuită etimologiei date de Hasdeu: e o puternică dovadă despre stăruința neamului românesc în vecinătatea mijlocită a bătrînelui fluviu. E apoi și o nouă dovadă despre folosul reciproc ce-și pot aduce: istoria și filologia.

Victor Motogna

DOCUMENTE

I.

Vedenie cuprinzînd critica moravurilor din mănăstirea Neamțului (1797).

Istorie pentru vedenia ce a văzut pentru mănăstirea Neamțului. Un părinte anume Theodosie dintru aceeași mănăstire la leat 1797, în luna lui Dechemvrie, după moartea cuviosului arhimandritului și starețului Paisie, sfintelor monastirii Neamțului și Secului. U Cluj / Central University Library Cluj

Cu trei ani mai pe urmă s'aun înfîmplat mai sus numitul părinte după îșirea de la cîntarea utrenii, după ce s'aun culcat puțin să se odihnească, întru vedenia visului i s'au părut că au eșit afară pe poarta mănăstirii și aun statut înaintea porții ca de treizeci de pași de departe. Și era monahul înbrăcat cu rasa și cu camilaica pe cap și cu cirjulița în mîna. Și, din cei vechi, bătrîni, fiind, cu procopsala multe limbi știa. Au ridicat ochii în sus și aun văzut un trup înalt, întunecat și foarte înfricoșat la vedere, și era înbrăcat cu haine nemțești, cum sînt căpitanii de oaste; pălăriia lui înpletită de șarpi vii cu capetele închipuia pietre scumpe, și obrazul lui negru cu totul, barba mică ca a lui Cazlar-Agasi¹, nasul mare și nările foarte largi; cu ochii scapăra ca fulgerul foc și sîngerai ca niște luceferi, întorcîndu-i; cu dinții de oțel, și din nasul lui eșia fum puturos ca de pucoasă, duple cum seria la lov; urechile îi era lungi și ascuțite ca de măgariu, căfa lui fier bătut; umerile lui de oțel ca năcovalul. Și în cap avea patru coarne ca de capră: două înaintea, strîmbe, și două înapoi, iară mîinile lui, balauri. Și fieștecare deget al mîinii lu cap de șarpe. Camzolu lui piele

¹ Șeful eunucilor Sultanului, „Aga fetelor“.

de aspidă, briul lui șarpe de cel de India, ca și ca săgăta trece prin om. Avea și coadă ca de vasilisc, ascuțită în vîrf, cu bold, și cirîgăte în sus ca a caprii. Iară picioarele lui oable, cu ciubote de aspidă verzi, cu potcoave de fier, în chipul unghiilor leului. Baston avea un șarpe viu, și, de capu fiindu-l, să răzâma într'însul. Sabia lui paloș lung de vâpae cu dou ascușurî, legată la briu. Scaunul lui tigru, o hiară ce așa se numește. Mulțime de oștiri înprejurul lui, și mulțime de oști înprejurul lui, toți asemenea lui cu chipul, urîți și scârnavi, cari cu mare frică sta înaintea lui.

Și, apropiîndu-să monahul către dînsul, i-au zis lui: «Ce ești tu?». «Cneazî», au zis către dînsul. „Sînt călugăr“, zis-au monahul. «Muscăcesc sau nemțesc?». «Eû», îi răspunde, «nu sînt om».

Iară i-au zis monahul: «Dar ce ești tu?». I-au răspuns cneazul: «Pre carele voi îl numiți Satana, eu sînt al doilea după dînsul, orînduit peste toate oștile lui, arhiștratic». I-au zis monahul: «Ce cauți aicea?». «Am comandă», îi răspunde, «aicea la voi (adecă: polcu de oaste)». I-au zis monahul: «Aicea nu este război, nici ostași». I-au răspuns cneazul: «Dară călugări ce sînt? Ei ne dau război noao, și noi lor». I-au zis monahul: „Dară cită sumă de oaste ai tu aicea cu tine?“. I-au răspuns: «Șasezeci de mii». I-au zis monahul: «Pentru ce atîțea, fiindcă aicea nu sînt nici trei sute de călugări?». I-au răspuns: „Nu te mira, călugăre, că, unde sînt ostașii tai, acolo și oaste mai multă trimite Împăratul. Privește la Împărații lumii, precum a fost și Darie, Împăratul Perșilor, cînd au făcut războiu cu Alexandru Machedon, i-au trimis lui Alexandru un sac de mac, zicîndu-i: „De vei putea număra mulțimea seminții macului, vei număra și oștile mele“. Alexandru i-au răspuns că macul este dulce și bun la mîncare. Apoi i-au trimis și Alexandru lui Darie o traistă de chiperiu, zicînd: «Așa sînt oștile mele».

S'au mirat monahul, auzîndu-le acestea. I-au zis cneazul: «Ce te miri, că acestea mi le-a pururea șad aicea, iară în vreme de nevoie și înmuit mai multe oști aducem la război. Însă mai în scurt să-ți spuim adevărul: călugăre, eû încă de la Sfitagura, de cînd șadea starețul Paisie în mănăstire Pandocratului, la chiliia Sfîntului Costantin, de atuncea sînt rînduit ca să-I dao războiu în toată viața lui. Și, fiindcă șadea acolo cu liniște, am ridicat eû pe oarii-cari cu chip de rîvnă ca să vie la călugărie,

carii avea și sîrmea din destul, și l-am îndemnat să-și facă mănăstire la prorocul Ilie, și cu multe griji l-am încărcat, și, văzînd că și acolo șazînd ne arde luminile ochilor, am îndemnat pe lăcuitorii ca să le dea o mănăstire împărătească, și acolo puțin nu căzuse în unghiile meale. Iară, Hristos al lor ajutîndu-le, am rămas biruît. Însă după aceea, găsînd vreme cu prilej, i-am rădicat cu totul și i-am adus în Moldova, la mănăstirea Dragomirna. Și acolo numai unul dintru ai noștri am găsit. Deci am rădicat oștile chesaricești și au cuprins cu stăpînire locul acela¹. Iară pe starețul l-am gonit și l-am adus la Secul, și acolo am găsit iară pe unul de ai noștri. Deci am îndemnat pre stăpînitorii ca să le dea mănăstirea Neamțului. Acolo am găsit doi de ai noștri. Și, acolo unde este medeanul de războiu și al lor și al nostru, pre mulți am căștigat.

Deci i-au zis monahul: «Apoi nu se mintuescu din mîinile voastre niciunul dintru aceia ai starețului?». I-a răspuns: «Cît au fost starețul viu, mulți au scăpat, dar mulți am și căștigat». I-a zis monahul: «Acum ai mulți cu tine?». Iară el a zis: «Acea în Neamțu numai cînzecei de miî, fiindcă în Secul am lăsat zece miî». Și i-a zis mai monahul: «Apoi îngerii nu sînt aicea?». I-a răspuns: «Cum nu? Că fieștecare călugăr are cite un înger. Iară cei ce ascultă pre Iisus încă și mai mulți au cu sine împreună.» I-a zis mai monahul: «Apoi îngerii nu pot nimic împotriva voastră?». I-a răspuns cneazul: «Să-ți spuîu ție, călugare, că atîta putere are un înger, cit pe tatăl nostru Satana îl gonește cu toate oștile lui, cit nu poate nici înapoi să caute». Dară zice: «cînd?». «Cînd ascultă călugărul pre Iisus și face poruncile lui Dumnezeu».

Atuncea, așa vorbind ei între sîne, monahul cu cneazul, iată că răspunseră un cuvînt poruncitorii: „Haide de grab, un cuvînt turcesc, adecă: «degrab mergeți», «mezghet». Și numai decît s'au văzut că au eșit o sâniuță de cele de poștă, cu cai cu tot, și în loc de cai era trei[ze]cei de draei în chip de cîini înhămați, carii era negri și din ochi siobozea scînteii de foc. Și în sâniuță șădea unul cu haine călugărești, ca un arhimandrit cu barba mică neagră, și treizăci mergea înnainte calauze, și alții treizeci înnepjurul lui, și în capră șădea vezitiu, și, în

¹ Bucovina.

loc de biciu, ținea un șarpe de cap, și mîna pe cealaltă. Și, cînd aŭ lovit cu biciul întîi, numai cit aŭ mișcat săniuța, și iară, cînd au lovit a dooa oară, aŭ țiuit urechile tuturor. Și îndată aŭ purces pe la vale, pe la spițarie, și pe la casa îndrăciților; și acolò pre drept casă, pre malul maghernițil, aŭ întîlnit pre alt căpitan de poștă, cu cinsprezece înnaite și cu alți cinsprezece înnapoi, asemenea lor, urîți și scîrnavi, și aŭ dat bună calea unul altuia. Și aŭ întrecut cei ce viniia: „unde te duci, bimbașă Savracachi?”. «Mă duc», zice, stăpîne, că m'aŭ trimis cneazul Zarafil pînă la Tîrgul Neamțului și pînă la tîrgul Pietrii pentru o tribuință. Dar tu, căpitane Lostuțione, de unde vii?» I-aŭ zis lui: «Stăpînul m'aŭ trimis aicea, la mănăstirea Neamțului». «Pentru ce», zice, «te-aŭ trimis?». I-aŭ răspuns lui: «Un călugăr s'aŭ așternut cu fața la pămînt și cu lacrămî roagă pre Dumnezeu ca să ne prăpădească pre noi, și aŭ ars inima stăpînului». Iară acela i-aŭ zis: «Dar aicea este cneazul Zarafil; să mergi la dînsul și să-i arăți cum zice să nu merg».

Și iată că numai decît sosi înnaitea cneazului căpitanul acela, iară cneazul, întețind cu cuvîntul, i-aŭ zis: «Ce, ce ai venit tu, bre?». I-aŭ răspuns căpitanul: «Stăpînul m'aŭ trimis». «La ce? La ce mai de grab». întrebîndu-l, «la ce te-aŭ trimis?». Răspunde căpitanul: «Un călugăr s'aŭ așternut cu fața la pămînt și cu lacrămî roagă pre Dumnezeu ca să ne piarză pre noi, și aŭ ars inima stăpînului». Iară cneazul îndată i-aŭ zis: „Dar aicea treaba mea este». El iar aŭ zis: «Nu știu, stăpînul m'aŭ trimis». I-aŭ zis cneazul: «Haide du-te». Și s'aŭ dus, și aŭ început a scutura chilia călugăralui aceluia. Și îndată fulger din cieri (sic) s'aŭ trimis aicea.

„Și, facîndu-să Sofronie starețu în locul lui Paisie, și milostiv fiind aŭ primit feliu de feliu de fețe, și aŭ primit și copil mic, împreună să petreacă cu călugării, că pe copil, precum în cărțile voastre să scrie, zicînd: «nu Dumnezeu îi duce la mănăstire, ci Satana», și iarăși în cărțile voastre este scris că unde sînt copil și vin, nu-i trebuință de Satana, și încă aŭ rădicat zece miș, și am rămas cu doaozeci de miș.»

Deci i-aŭ zis monahul: «Dară aceia unde sînt rînduiți?». I-aŭ răspuns cneazul: «Înlăuntru în mănăstire opt miș, iară pe la chiliile cele di pe afară doao miș». I-aŭ zis iarăși monahul: «Dar la schit la Voyedenie?». I-aŭ zis: «Doaa sute». «Și la Pro-

cov?» «Treî sute». „Pentru ce“, i-aŭ zis monahul, «la Procov mai mulți, iară la Vovedenie mai puținî?». „Acolă la Procov“, i-aŭ zis cneazul, «totdeauna să roagă lui Dumnezeu (și este loc îndosit, fără de smintele). Iară la Vovedenie vin mirenî, muerî și copii». Iarăși i-aŭ zis monahul: «Dară cu cei ce umblă pe afară în ascultare cîți umblă?». I-aŭ răspuns cneazul: „Nici-unul“. «Pentru ce?». I-aŭ răspuns cneazul iar: «Cei ce umblă în voile lor siguri cad în prăpăștiile răutăților și a poftilor celor reale, și nu avem trebuința a lua aminte de ei, că singuri să pierd pre dînsî și să dau în unghiile noastre. Iară de cei ce cu ascultare dreaptă și în frica lui Dumnezeu umblă, nu putem nici de cum să ne atingem de dînsî, că îi păzește Hristos al vostru.»

Acestea toate auzindu-le monahul de la dînsul, i-aŭ mai întrebă: „Deci ce mai șezi acum aicea? Că toate să fac după voia ta. Starețul aŭ murit, vin din destul să aduce, copii să primesc, muerî vin la mănăstire. Apoi ce mai zăbovești?“ Deci cneazul, ostînd gră, aŭ zis: «Ah blestematele de terfeloage de cărți, arde-le-ar focul, pentru acelea mai șadem. Că aŭ înframat starețul pe ucenicii săi cu toate cele mai tari a me, și nu putem acum pentru acelea a ne duce. Dară însă de grab și de acelea mă voi răsufla, că le voi răpune, și de-acia mă voi odihni.» Și i-aŭ zis monahul: «Cum de-mi spuseși tu acestea taine ali tale?». I-aŭ răspuns cneazul: «Și cum pociu să nu ți le spui, măcar de și foarte fără de voce inimă este? Pentru că Dumnezeu m'a silit. A[ŭ] nu vezi pe îngerul lui Dumnezeu că șade deasupra capului mieu?». Și ridică monahul ochii în sus și văzu pe arhanghelul Mihaîl mai mult decît soarele strălucind și toiagul arhanghelului înfipt în grumazii cneazului. Iară monahul, cum aŭ văzut pe arhanghelul, îndată aŭ căzut la pămînt și aŭ zis: «Pierii eŭ Doamne». Iară arhanghelul aŭ zis: «Nu te teme, că nu veî peri.»

Deci s'aŭ sculat monahul de la pămînt. Și aŭ zis îngerul Domnului: «Vezi, smerite călugăre, ce vrăjmași cumpliți și neadormiți aveți asupra voastră? Ci vă întăriți întru Domnul și întru puterea tării lui și vă silii din tot sufletul spre poruncile lui, că Dumnezeu este cu voi». Acestea zicînd îngerul, s'aŭ alina de toiagul acel de foc care îl ținea în mînă de grumazii cneazului, și îndată s'aŭ făcut ca niște fum și ca niște apă în-

puțită¹, și s'aũ făcut nevăzut, și aũ înțrat în pământ cu toate oștile lui. Iară ingerul cu multă slavă și bucurie s'aũ înălțat la ceriũ.

Iară bietul călugăr aũ căzut la pământ uimit și inspăimintat, cu amar plingînd. Și așa plingînd s'aũ trezit, și după aceea aũ șezut doaa zile și doaa nopți, nimic mîncînd sau bînd, tot plin de mahneciune. Apoi a treia zi, adormind puțin, i-aũ zis oarecine: «Ce te mîhnești? Scoală-te și mergi de le spune acestea fraților tăi, ca să le scrie spre folos, întărîndu-să întru Dumnezeu și pázîndu-I toate poruncile lui.»

Aceste puține din cele multe ce aũ vorbit monahul cu diavolul acela arătat în chip de cneaz.

Sfîrșit.

Am scris aciaștă vedenie la anul 1849, Octovrie 12, de pe-a părintelui Ghenadie. Și o preascriseiũ eũ, Mattheiũ monahul Munteanul.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

(Caiet cu scrisoare de modă veche; dăruit prin mine de anticvarul M. Pach Bibliotecii Academiei Române.)

II.

Acte din Dîmbovița

1.

Adecă eũ, Oprea vatafu snă Andreiũ Frăciũ otũ Cotenești sudũ Mușcelũ, și eũ, Pantazi otũ tamũ, și eũ, Ilie otũ tamũ și eũ, Ionũ snă Miculuĩ otũ tamũ, dat-amũ alũ nostru (*sic*) adăvărataũ și credinços zapisũ la mânia dumnealui vatafului Marco otũ Pietroșița precumũ să să știe că i-amũ vândutũ muntile, anume Coteanulũ, dreptu bani gata ti. 103 pl. ca să-I fie dumnealui de moșie stătător, neclătita, dumnealui și feorilorũ și nepoșilorũ căi Dumnezeũ îi va dăruĩ, moșie ohabnică. Că noi l-amu vândutu dă a noastră bună voe, ca să-lũ stăpânească dumnealui cu bună pace de cătră noi și de cătră totũ neamulũ nostru. Iarũ, de vomũ face noi alte meșteșuguri, să fimu mare gloabă inchinași, ori la ce judecată s'arũ întâmpla. Și să să știe hota-

¹ In ms.: împărțita.

[rulă] muntelui: pă dinū susū să hotăraște cu Stoineștiū, dinū apa lalumițiū merge inū susū pă movila dinū susū și dă pă inū stână și dinū stână merge pă inū Baba pă dinū josū și dă in licuriciū și dă in strunga mișilorū, și apucă varfulū c... Coteanului, și apucă Sleamea in josū pă dinū cătrod să hotăraște cu Valea Tătarului, și coboară inū lalumiță, inū Gălgoiū, pă dinū josū de Cășărie. Dă ačasta amū datu zapisulū nostru ca să să crează. Și pentru credința ne-amu pusū lscăliturile și degetele inū locu dă pecefi ca să să crează. Și amū pusū și oamenū, bunū marturī, care aū fostu față. Și amū scrisū eū Șarbanū logofătū cu zisa lorū.

August 13 dni, lt. 7250.

Eū, Oprea vāt. vānzătorū. Eū Pantazi vānzătorū. Eū Ilie vānzătorū. Eū Cărstea sinū... vānzătorū..., iscălitū cu mina mea. Eū Ionū vānzătorū... Eū Miculū sānū Ionū, vānzătorū. Eū Marinū vāt. otū Pietroșița mart. Eū Stanū Șārbulea. Eū Pascu Buta mart. Eū Bucurū plāiașū mart. otū Holbavū. Eū Necula Surdu otū tamū mart. Eū Tudorū sān Banu otū Pietroșița mart. Eū Simionū snā Braghīșū otū Bezdeadū. Eū Costandinū parc. Cio-codeaiū otū Țāța mart. Popū Ionū sinū popū Dobre mart.

(Vo:)

Și dintr'acești banī ca scrie in față zapisulū amū datū Radulū Vāșici fl. 55, care aū fostū muntile zalogū mai dānainte vreamē, și iarū amū datū lui Pantazi tl., 4, și i-amū datu banī vāt. tl., și lui Ilie i-amū datū tl. 10, frate-sāū Stanū Colfu 10, și mai datū Miculū snā Ionū cumnatu vāt. Marco tl. 10, și amū datū lui Ionū Parlal[o]ga tl. 8 pl.

Și s'aū datū adolmașu dā tocmealā ...vinu dā banī 60.

(Proprietatea mea.)

2.

20 Iulie 1755. «Eū, Oprea vātafū Coteanesculū, dinpreună cu nepotulū mieu Miculū i cu Pantazi i cu Ilie și cu Ionū Palaloga», recunosc «dumnealū jupānului Șārbānū Fusea» «unū munte ce să chiamā Coteanulū, sudū Dāmboviță, care să hotăraște pre dinū josū cu Valea Untele, Valea Tătarului, și pre dinū susū să hotăraște cu — (alb), și lungulū merge dinū apa lalomițiū inū susū până — (alb), vīndut lui Marco vātaf din

Pietroșița, care-l vinde lui Fusea, fără a fi plătit toți banii. Daseră în judecată pe acesta, care făcuse «cășărie». Plătește restul. Scrie «p. Ioan ec. dom».

(Și copie din 1802.)

(Proprietatea mea.)

3.

1-iu Novembre 1785. Mihaiu Costandin Suțu Voevodă, «jup. Stoicăi, Vladului Baltacū i Stoicăi Inescu și celorlalți moșneri ai lorū Ineștii dinū satulū Muroeni sud Dimb.», pentru «muntele ce să numește Valea Creșii i Jipiil, căruia i să zice și Horoaba, dinū sud Dămb.», de către «Gheorghe i bratū ego Șarbanū, fečorii Stancăi dinū Stoenești». Aceștia cereau, după «sineturi vechi», Horoaba și Padina (act de la April 7118, Radu-Vodă, act de la Șerban-Vodă, 7195, și anaforă din 7254). Căpătaseră Padina «la judecata dinū Domnia fratelui Nicolae-Vodă Caragea» (1783). Baltac aduce hotărnicia din Iulie 7222 «a lui Stanū Velū Căpitanū za Cazači, cu nume de Valea Greșii și Jipiil». Adversarii «pricinau că 60 de ani aū fostū neamulū lorū înstrăinatū prinū Ţara Ungurească și n'aū pututū să-și caute»: dar de 40 de ani au revenit. De ce au tăcut? «Așa aū hotărit judecata că, nu 40 de ani de i-arū fi stăpănit Ineșteni de față cu neamulū Stancăi, ci măcarū zece de arū fi stăpănit Gheorghe i Șerbanū de față, iarăși, după coprinderea pravililorū, care dă sorocū dă zece ani la cei ce sîntū de față și dooăzeci la cei ce lipsescū, nu arū avea putere Stanca saū, fečorii ei să scoață pă Ineștii dinū stăpănire; cu cătū mai vārtosū că însuși părinții lor și ia aū suferitū pă Inești a stăpăni aceiū munte înū 40 de ani, fiind de față cu Inești.» S'a făcut anaforă. «Care anaforă viindū înaintea Domnii Meale și cetindu-să, măcarū că dinū cele arătate mai susū îndestule dovezi amū văzutū pentru dreptatea Ineștilorū, darū după orânduială amū poruncitū Domnia Mea de s'aū cetitū în auzulū lui Gheorghe și Șarbanū hotărarea dumnealorū boerilor ca, de aū ațelație, să mai facă să arate Domnii Mele. Aū răspunsū că niclo apelație n'aū să facă pentru muntele Horoaba, cunoscāndu-și însuși dreptatea cumū că umblă răū, fără de numai pentru muntele Padina ce l-aū luatū cu judecata.» Se cercetează, și «s'aū izbăvitū și s'aū împăciuitū».

Hotarele Horoabei: «de la obârșia văi Horoaba pă multe până în pisculă Doamnei, pișculă cu țarla până la capulă pisculă pă Valea Doamnei înă josă până înă lalomiță, pă apă în josă până la gura Valea Horoabei, pă matcă în susă până la obârșia Horoaba din josă și dină susă... Și am poruncitū dumnealū Velū Logft. de ne-aū adusū hrisovulū răposatulū Domnū Radulū-Vodă cu lt. 7118, a luī Gheorghe și bratū ego Șărbănū, de amū ocolitū cuvântulū muntelū Horoabei după obiceiū cu chinavariū și iarū li s'aū datū la mânăle lorū, cumū și alte cărți dină sineturile luī Gheorghe și Șărbănū frate-săū, ce nu le-aū fostū trebuințoase, cu porunca Domnii Mele s'aū opritū la logofeția Divanulū. Așijderea să aibă Vlad Baltac cu cetași luī a ținea și a stăpâni și stâna răulū din Lecniță, ce să ține dină muntele Padina, Strungii și Colții, care este a luī Gheorghe și bratū ego Șărbănū», după zapisul din 10 Septembrie 7210, zălogită fiind pentru 138 de taleri și acuma cumpărată pe 650 total; «care zapisū ilū văzumū și Domniia Mea cu lt. 1785, Noemv. 3, adeveritū și întăritū și de dumnealorū cinstiții și crednătoși boerii Domnii Mele, dumnealū Scarlatū Greceanu Velū Logf. de Țara-dă-susū și de dumnealū Manolache Crețulescu Velū Logft. de Țara-dă-josū». Hotarul: «pe apa Horabei înă susă până unde ese apă, de acoloă pe Lecnița cea adîncă, și de acoloă înă susă până înă hotarulū ungurescū, apoi pe rândul Colților până în strunga de spre Răsăritū, și dreptū de vale, pă rândulū Colților, înă fîntîna care ia apă, dină fîntîna în capulă pisculă, unde este și cruce în piatră, și de acoloă dreptū în apa lalomiții în lespedea cea lată, unde este iarū cruce, și pe lalomița în susă până în gura văi Horoabi».

Marturi: fiii, Ioan, Grigorie, Alexandru, Pană Filipescu Vel Ban, Nicolae Brîncoveanu Vel Vist., Dumitrachi Racoviță, Vel Vor. de Țara-de-sus, Ianache Moruz Vel Vor. de Țara-de-jos, Scarlat Greceanu Vel Log. de Țara-de-sus, Manolache Crețulescu Vel Log. de Țara-de-jos, Alexandru Manu Vel Spătar, Grigore Suțul Vel Post., Istrate Crețulescu Vel Clucer, Ioan Florescu Vel Păh, Ștefan Văcărescu Vel Stol., Alexandru Suțul Vel Comis., Scarlat Fălcoianu Vel Sluger, Anton Vel Pitar. Scrie Ianache logf. za taină.

Iscălitura Domnului, monogramă și pecete.

(Copie, pentru că, «celu vechiu avindu-lu îngropatū, s'au stricatū slovele de nu sã poate ceti»; acesta dupã «condica Di-vanului»; 1827, 30 April.)

III.

Un cefitor romîn al lui Petrarca

Cu cè mai plecatã închinãciuni sãrutū mãna.

Iaste lucru foarte de mirat vrednic, cum dumneata, biruitoare fiindū, îm̃ puî înaintea o capitulație cu articole așa puține la număr și ușoare la felū. Dacă vrei prinū aciasta sã arãți numai mărime sufletulu ce p[orți], te încredințãzū cã mai de multã vreme și mai bine de la toți aciasta amū cunoscut și mărturisesc; iarū, dacã [numai] compasie pentru mine faci, iaste puținū. Cu toate aceste, «fie voia ta». De a ținè pace cu dumneata iaste mie spre multã cinste, măcarū cã, intru toate vir[tuoasã] și înbunătățitã fiindu, la măsura dragostei și a [meș]teșugulu ești departe de mine. Nu sãnt [la] îndoiialã (precum și însușū scriū) cã purure și la toatã litera delicateții greșãscū, darū norocire cã cor[espon]duescū cu cè mai lesne ertãtoare care aū putut firea [pro]ducui. *Petrarca pentru asãmuire personalū zice cã [l-a] făcut Dumnezeu josū pre pãmintu ca sã arãte cit poate susū în ceriū.* Ačasta iaste opinia mia cè despre dumneata.

Pace între noi iaste încheiatã, și pecete tractatulu vecinic fie statornica iubire dumitale asupra acelu ce cinste are a sã numi a dumitale vãr credinčosū

și slugã micã
Cost. Sturza.

821, Avg. 30,
Cernãuți.

N. B. Cucoani Marghioriții milioane de închinãciuni, și o rog sã nu mã dei uitãrii, cit și țãchii Cãsandri și bãdițalu Cos[tantin], sãrutū cinstitã mãna dumnealorū.

Rogu-te înștiințezã-mã de aī priimitū o carte de la mine ce amū trimis-o prinū alū meū prietenū Iacovū Cernevschi, în care carte era și o carte către verișoarile țãchii Catincãi, cãrora prè postescu sã le înãțoșãzi plecatele mele închinãciuni; luī Mr. Condolèou multe închinãciuni.

Buhna ce era la dumneata să află acum aici în Cernăuți și să plimbă de dimineață până în sară.

Carte știută rămăi la dumneata, și nu o da. Voi face răspuns pe ravașu ce l-amu priimitu prinu dum. Iacovă Cernefschi cu altu ocaziunū saū mai bine să zicu cu Cherața, care iaste hotărîtă a vini cu soru-mè Catinca. (De altă mână :)

P. S. Eū, plecatulū și supusulū dumitale, cu cè mai umilită plecăciune sărut mǎinile, și nu potū a-ī încredința mulțămire ce sǎmte inima mè văzândū bunătate ce ai pentru mine a-mī scrii și a nu mă uita și a-mī aduce aminte de făgăduință.

IV.

Correspondența lui Capodistria cu Ioan Caragea Voevod

Printre hîrtille de familie moștenite dela străbunicul meu Ioan Gheorghe Caragea Voevod se afla și o colecție de șaisprezece scrisori trimise între 1817 și 1827 de contele Ioan Capodistria, atuncea titular al Ministeriului rus al Afacerilor Streine, și de Contele Nesselrode.

Aceste scrisori (în afară de cele două diu urmă, fără vre-o însemnătate istorică) au un caracter oficial și nu alcătuiesc decît o parte din corespondență, restul fiind pierdut, dacă nu s'ar afla cumva în arhivele din Petrograd minutele, precum și răspunsurile lui Caragea. Cu toate aceste lipsuri, ele aruncă lumină asupra relațiilor lui Caragea cu Curtea rusească și dau un număr de lămuriri pînă acum necunoscute. Pentru aceasta ele merită să fie scoase din uitare pînă ce arhivele din Petrograd să fie puse într'o zila dispoziția noastră, dîndu-ni puțința să publicăm corespondența în întregime.

În scrisoarea a doua Capodistria susține, în calitatea sa oficială, principiile Sfintei Alianțe, pe cînd a patra, cu un caracter mai privat, îl dovedește organizatorul unei societăți menite să pregătească spiritele pentru noile principii ale Revoluției franceze, antemergătorii independenței grecești și, indirect, ai învierii românești.

Într'această corespondență mai vedem tratativele lui Caragea

cu Guvernul rus pentru a găsi un adăpost cu familia sa în Rusia la retragerea sa din Domnie, după pilda dată de Dimitrie Caantemir, Alexandru Mavrocordat Firarul și Constantin Ipsilante.

E foarte bine lămurit cât de mult Guvernul rus ținea la aplicarea termenului de șapte ani de Domnie stabilit prin firmanul de 1217 (1802) (Wilkinson, ed. 1824, p. 379). Această sollicitudine, în aparență desinteresată, pentru locuitorii țărilor noastre alcătuieste baza tuturor tratativilor rusești cu Poarta. Este în totdeauna un bun prilej pentru a se amesteca în treburile Principatelor, așteptând ziua unei anexări definitive!

În publicarea scrisorilor de mai jos am respectat une ori ortografia, cîte odată cam ciudată, a originalelor.

1.

Mon Prince,

Les communications que Votre Altesse m'a fait l'honneur de m'adresser directement nous parviennent aussi par les rapports d'office de l'Envoyé de Sa Majesté Impériale à Constantinople. Elles n'ont pas cependant pour cela moins d'intérêt, et l'Empereur se plaît à en apprécier la valeur, et pour l'objet vers lequel elles se dirigent et par la noblesse des sentimens qui les accompagnent.

Nous avons aussi tout lieu d'espérer que l'issue heureuse des négociations dont Mr. le Baron de Strogonoff est chargé¹, conciliera le maintien et l'affermissement des relations qui existent entre les deux Empires, avec la plus grande prospérité intérieure des Principautés. Votre Altesse, en y contribuant, aura la satisfaction de recueillir tous les suffrages. Elle ne peut douter de celui de l'Empereur.

Permettez-moi, mon Prince, de Vous exprimer ici toute ma sensibilité pour la part que Vous avez bien voulu prendre aux bontés dont Sa Majesté Impériale m'honore. Elle vient d'y ajouter une nouvelle preuve en consentant à ce que j'aie chercher à Carlsbad l'amélioration de ma santé. Je vais être séparé de mes devoirs d'office jusqu'au mois de septembre.

Si dans cet intervalle Votre Altesse avoit quelque communication directe à faire à Sa Majesté Impériale, Elle pourra s'adresser au Secrétaire d'État Comte de Nesselrode, dirigeant le Ministère de Affaires Étrangères.

¹ V. Hürmuzaki, XVI, p. 1009 și urm. și „Dépêches du chev. de Genz, publ. par Prokesch-Osten“ I, p. 279 și urm.

S. Ex. se fera une véritable plaisir d'entretenir avec Elle les relations qui ont eu lieu jusqu'ici à la plus grande satisfaction de l'Empereur et pour le bien des pays qui sont confiés à l'administration paternelle de Votre Altesse.

Je La prie d'agréer l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très humble et très-obéissant serviteur
(s) Le Comte Capodistrias.

S-t. Pétersbourg, le 1 juin 1817.
A S. A. Mr. le prince Karadjia.

2.

Mon Prince,

Je suis très sensible aux témoignages de confiance que Votre Altesse a bien voulu me donner par Sa lettre du 13/25 juillet. Le sieur George Paapas, qui en a été le porteur, m'a aussi entretenu des détails qui troublent quelque fois, mon Prince, Votre repos. Ce messenger, avec la fidélité qui le caractérise, m'a fait connoître en même temps Vos dispositions bienfaisantes à l'égard de ceux parmi nos compatriotes qui méritent le plus nos soins et notre prédilection.

Il vous dira de vive voix plus que je ne pourrais faire par la présente dans ce moment, attendu que, relativement à l'objet qui intéresse la sollicitude de Votre Altesse, je ne saurois, à la distance où je me trouve, que L'assurer de la sévérité avec laquelle on examinera et l'on jugera les griefs en question, rien n'étant plus à cœur au Maître que j'ai le bonheur de servir que de respecter et de faire respecter scrupuleusement les égards que l'on doit à qui de droit.

Soyez donc persuadé, mon Prince, que sous peu Vous serez complètement tranquilisé sur ce chapitre comme sur tout autre fondé en justice et ayant pour but unique le bien-être et la prospérité du pays dont le sort Vous est confié par Votre Souverain.

C'est aussi en considérant constamment le sort de nos compatriotes sous les véritables et seuls rapports de la morale que je crois de notre devoir le plus sacré de ne point nous refuser à tout ce qui peut contribuer à l'amélioration de leur état actuel.

Je dis: *leur État actuel*, parce qu'il ne nous appartient pas de préjuger l'avenir. Ce qu'il importe c'est de voir parmi nous des hommes élevés à la hauteur du temps, mais surtout des hommes à religion pure, à connoissances solides et à caractère honorable, quel que soit d'ailleurs le sceptre sous lequel il plaît à

la Providence de les tenir soumis. Tout ce que notre pauvre patrie a souffert par le passé ne dépendoit que d'une fausse direction donnée au patriotisme. On a prétendu régénérer la Patrie et la faire revivre par la rébellion, — comme s'il étoit donné aux hommes de créer l'indépendance des nations par enchantement ou comme si des actes perfides pouvoient jamais avoir d'autre résultat que les désastres engendrés par la perfidie. On s'est cruellement trompé. Que de sang répandu! Combien de victimes! Quelle démoralisation!

Que les erreurs du passé nous rendent du moins plus sages! Tâchons de faire du bien à nos semblables pour le seul plaisir du bien, et sans aucune autre vue ou intérêt quelconque. Tâchons de leur être utiles sans manquer pour cela aux devoirs que nous nous sommes engagés à remplir, chacun de nous dans sa sphère respective.

Tout homme simple qu'il est, notre Paapas a bien compris la simplicité et la droiture de cette doctrine. Il Vous en parlera avec connoissance de cause et Votre Altesse en verra une application très évidente dans la copie ci-jointe, que je prens la liberté de Lui adresser.

En recommandant à Sa bienveillance le porteur, je La prie d'agréer l'assurance de ma haute considération.

(ss) Le Comte Capodistrias.

à Franzosensbrunnen,

le $\frac{22 \text{ août}}{3 \text{ septembre}}$ 1817.

3.

Mon Prince,

Si le Ministère a différé de répondre aux communications de Votre Altesse, et si dans mon particulier j'eusse dû m'acquitter de ce devoir depuis mon retour en Russie, n'attribuez, mon Prince, ce retard qu'aux circonstances, pour ainsi dire matérielles du service. Les déplacements n'en favorisaient pas l'activité, et d'ailleurs plusieurs affaires d'un intérêt européen ont absorbé jusqu'ici tout le temps et tout le travail.

Nous tâcherons donc de réparer ce silence involontaire en résumant ici le contenu de toutes les lettres de Votre Altesse, et en Lui faisant part des observations qu'elles ont motivées.

Deux objets semblent, mon Prince, vous tenir à cœur. Le premier c'est de rendre plus faciles vos relations avec Mr. de Pini¹. Le second a trait à la durée de Votre administration et à la situation dans laquelle Votre Altesse semble disposée

¹ Pini sosi la București în Aprilie 1817.

à vouloir se placer, une fois que le Gouvernement de la Valachie sera confié à un autre Hospodar.

Quant au premier article, l'Empereur a daigné prendre connaissance des prétentions formées par son Consul-Général et des plaintes qu'elles ont occasionnées.

Les unes et les autres trouvent une explication qui est indépendante de toute influence personnelle. Le prédécesseur de Mr. Pini avoit négligé, dans l'exercice de ses fonctions, des formes consacrées par les usages et autorisées par les principes qui caractérisent les rapports de l'Empire de Russie avec les Principautés.

Le Conseiller d'État Kiriko ayant été rappelé, son successeur ne devoit, ni pouvoit suivre ses traces.

La conduite de Mr. Pini est donc strictement conforme à ses devoirs, et nous dirons plus : elle lui mérite le suffrage de Sa Majesté Impériale.

• Votre Altesse, à son tour, ne pouvoit regarder avec indifférence la reproduction d'usages qu'Elle n'a pas trouvés en vigueur lors de Son avènement à la Principauté, — et c'est à ce titre que la peine qu'Elle en a éprouvée étoit aussi naturelle que plausible. C'est à la mitiger par l'ascendant seul de la raison, accompagné de tout ce que le respect et la déférence ont d'agréable, que Mr. Pini auroit dû s'employer directement auprès de Vous.

Si ses procédés n'ont point répondu quelque fois à ce surcroît de délicatesse, nous pouvons cependant Vous assurer que les intentions de Mr. Pini ont été, constamment, droites et pures.

Aussi les témoignages que Votre Altesse vient de donner en dernier lieu à Mr. le Baron de Strogonsoff, de Sa satisfaction à l'égard de cet employé n'ont pu manquer d'être agréables à Sa Majesté Impériale.

Nous ne doutons pas que, par la suite, il ne réussisse à se concilier de plus en plus la confiance de Votre Altesse, sentiment que ce fonctionnaire est digne d'inspirer.

Passons maintenant à la seconde question. Elle n'est pas du ressort exclusif du Cabinet de Sa Majesté Impériale. Les calculs par lesquels Votre Altesse évalue le temps de Sa régence, ainsi que les décisions qui s'y rapportent, ne peuvent point être jugés isolément par l'une des Puissances qui ont signé les stipulations. Cet objet, d'ailleurs, fait partie de ceux qui sont actuellement en discussion. C'est aux négociations à les définir et à les préciser dans les vues exclusivement salutaires aux pays. Ne désirant que le bien être et les progrès de la civilisation de ces contrées chrétiennes et limitrophes, l'Empereur ne peut désirer que de les voir placées sous une administration paternelle.

Elle ne sauroit l'être, si les Hospodars étoient déplacés arbitrairement, et si le temps de leur régence étoit extrêmement bref ou prolongé à volonté.

Dans le premier cas, les innovations qui écrasent et démoralisent les peuples seroient multipliées et trop fréquentes, et, dans le second, les motifs qui porteroient à vouloir la continuation de la Régence d'un prince ne seroient pas toujours assez légitimes et exempts de partialité.

Tels sont les principes qui constituent les instructions dont Mr. le Baron de Strogonoff est nanti. C'est à son zèle et aux talens dont il a donné des preuves à les faire fructifier pour la prospérité des peuples moldave et valaque.

Quelle que soit cependant l'issue des négociations, Votre Altesse désire dès ce moment savoir si l'Empereur seroit porté à Vous accorder, mon Prince, ainsi qu'à Votre maison, une paisible retraite en Russie.

Plusieurs des nobles grecs élevés au même rang et revêtus de la même dignité que Votre Altesse ont été accueillis en Russie. Le Gouvernement les combla de ses grâces. Mais aussi, il ne faut point se le dissimuler, ces circonstances n'ont rien de commun avec celles du temps actuel. C'est à la veille ou par la suite d'une guerre que les princes Kantimir, Ghica, Mavrocordato et Ipsilanti se réfugièrent en Russie.

Pour le cas donc où Votre Altesse seroit décidée à imiter l'exemple de Ses prédécesseurs, il est urgent de connoître d'avance quel est le plan de la conduite qu'Elle se propose de tenir à l'effet d'effectuer son établissement en Russie, sans encourir ouvertement l'animadversion de la Porte, ou du moins sans provoquer des griefs de sa part contre nous, qu'il seroit difficile de redresser par la seule voie des négociations.

Il Vous appartient, mon Prince, de Vous expliquer avec précision et de nous mettre à même de ne laisser désirer à Sa Majesté Impériale aucun détail à cet égard.

Votre Altesse a donné des preuves des qualités qui La distinguent et du zèle dont Elle est animée pour tout ce qui tend au bien des peuples confiés à son administration. L'Empereur se féliciteroit donc de Vous voir établi en Russie avec les vôtres et de Vous compter tous, d'après Votre rang respectif, au nombre des zélés serviteurs de Son Empire. Votre Altesse a des titres à la bienveillance très particulière de Sa Majesté Impériale, et l'Empereur ne désire que Vous en donner des preuves. Mais, nous le répétons, ces considérations ne sortent point de la sphère des intérêts secondaires. Et elles ne sauroient avoir de crédit aux yeux de Sa Majesté Impériale qu'en tant que les intérêts majeurs ne s'opposeroient pas à l'accomplissement des vœux formés par Votre Altesse.

Ces intérêts majeurs sont le maintien de la paix avec la Tur-

quie. Or l'affermissement de cette paix exige que la bonne foi et la droiture président aux arrangements dont on s'occupe. Il reste donc à savoir si l'émigration de Votre Altesse en Russie, opérée contre l'assentiment des Turcs, ne jeterait pas un faux jour sur les intentions du Cabinet de St.-Petersbourg. C'est à Vous, mon Prince, à résoudre ce problème.

Il ne me reste plus qu'à Vous remercier, mon Prince, de toutes les communications pleines d'intérêt dont Vous nous avez fait part. Votre correspondant de Vienne est bien instruit. Et ses observations sont le plus souvent faites avec sagacité et justesse.

Mais, comme il n'a point en connoissance positive de plusieurs affaires en discussion entre les Puissances Alliées, il s'est abandonné à des inductions souvent arbitraires et dénuées de fondement.

Je prendrai la liberté de rectifier quelques aperçus de Votre correspondant, mais ce sera par le prochain courrier.

Agréez l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,

de Votre Altesse

BCU Cluj / Cl le très-humble et très-obéissant

serviteur :

(s) Le Comte Capodistrias

Moscou, le 5 décembre 1817.

Al S. A. M-r. le Prince de Caradja.

&

&

4.

Mon Prince,

J'ajouterai quelques mots à la lettre d'office que j'ai l'honneur de transmettre aujourd'hui à Votre Altesse.

Il me tardoit de La remercier du fond de mon âme de tout le bien qu'elle fait à nos pauvres élèves. J'ai reçu très exactement les envois que le sr. Pappas m'a faits, et je compte sur ceux que Votre munificence, mon Prince, me promet pour le temps que durera Votre Principauté. Je me réserve d'écrire moi-même aux deux autres illustres bienfaiteurs, Vlahoutzi¹. et Maurocordato². J'espère sous peu de jours être dans le cas de mettre sous les yeux de Votre Altesse le règlement administra-

¹ Constantin Vlahuți, Mare-Postelnic 1813—14, ginerele lui Caragea.

² Alexandru Mavrocordat, Mare-Căminar în 1813—14, Mare-Căminar și Ispravnic 1814, Mare-Postelnic 1817—18, nepot de fiică al lui Nicolae Caragea Voeyod. E unul din eroii războiului grec de independență (v. Zallony, p. 332).

tif au moyen duquel les souscripteurs anonymes auront connoissance régulière et annuelle de l'emploi des fonds qu'ils ont bien voulu vouer à cette œuvre patriotique et chrétienne¹. Ye tâche de donner à cette institution une base solide et de la rendre autant que possible indépendante des hommes et des choses de notre temps. En effet, nous ne sommes qu'un hasard et un rêve, tant^o que nous considérons relativement à notre situation respective sur ce bas monde et à la durée de notre existence.

J'ose me flatter que l'établissement dont je m'occupe sera placé dans une parfaite sécurité et que les caprices de la fortune ou les menées de la malveillance ne parviendront jamais à y porter atteinte.

Vous, mon Prince, et les autres souscripteurs, tout en gardant le secret le plus sévère de Votre nom, vous devez cependant contribuer à la mise à exécution de ce plan. Il Vous sera réservé de nommer, pour Votre part, à perpétuité des jeunes gens qui seront élevés et instruits aux frais des souscripteurs.

Votre Altesse, ainsi que les autres membres de cette association philanthropique, léguera à ses héritiers le bonheur de jouir de cet avantage à tout jamais.

Je m'arrête à ces indications. Plus tard Votre Altesse verra le tout et ne dédaignera peut-être pas d'y donner son suffrage.

Je La prie d'agréer mes hommages:

(s) Le Comte Capodistrias.

Moscou, le 5 décembre 1817.

A. S. A. le Prince de Caradja.

5.

Mon Prince,

Les dernières communications de Votre Altesse, en date du 12 et du 13 janvier, ont été mises sous les yeux de l'Empereur.

Sa Majesté Impériale a daigné reconnoître la justesse des motifs que Vous exposez, mon Prince, à l'appui de Votre résolution.

Elle s'est également plu à apprécier la prudente circonspection et la régularité des mesures que Vous proposez de prendre pour la réaliser.

Si les raisons qui Vous portent à renoncer pour jamais à Votre Patrie demeurent toujours les mêmes et qu'elles soient également impérieuses au moment où Votre Altesse résignera la place éminente qu'Elle occupe maintenant, l'Empereur sera

¹ Este vorba de Societatea Filomusilor, precursora Eteriei, (v. M. Raybaud, „Mémoires sur la Grèce“, Paris 1825, II, p. 174).

disposé alors de Vous accorder un asyle dans Ses États. Sa Majesté Impériale approuve conséquemment la marche que Vous Vous êtes tracée, mon Prince, à l'effet de donner à cette mesure le caractère le plus conforme aux circonstances et aux égards qu'il importe de ne point compromettre.

Eu Vous donnant, mon Prince, ces assurances au nom de mon Auguste Maître, je suis aussi autorisé à Vous prévenir que M-r. l'Envoyé Baron de Strogonoff va être muni concurremment d'instructions analogues à l'objet de Vons désirs.

Quant à celui de Votre lettre du 13 février, le Ministère se réserve d'y répondre pertinemment aussitôt après la réception des pièces relatives à la démarche qui fut prescrite au Consul-Général Pini. L'inspection de ces documents et les rapports de l'Envoyé Bron de Strogonoff nous mettront à même de réclamer à cet égard les ordres de Sa Majesté Impériale et de Vous faire connoître subséquemment, mon Prince, Sa haute décision.

J'ai l'honneur d'être, avec une haute considération,

Mon Prince,

de Votre Altesse

le très-humble et très-
obéissant serviteur,

BCU Cluj (s) Le Comte Capodistrias. ary Cluj

Moscou, le 20 février 1818.

A. S. A. M-r. le Prince de Caradja

(Va urmă.)

DĂRI DE SAMĂ

Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, I, Sibiu 1920.

Supt acest titlu războinic — e vorba de desfacerea din unirea cu Roma a majorității Românilor din Ardeal — se cuprinde o întinsă lucrare de 259 de pagini, la care se adaugă aproape tot atâtea altele de documente inedite, pe care se sprijină expunerea. Materialul e găsit în «Iliricele» de la Viena, dar mai mult la Moscova (călugării cerșetori) și în Arhivele, cu totul necercetate până acum pentru Români, ale Mitropoliei din Carlovăț, pe lângă multe lucruri ce s'au mai găsit, la Pesta și, la Sibiu, mai ales în copiile de la Viena ale lui Rosenfels, care, pe vremuri, studia același subiect.

În această povestire simplă și limpede, de o mare distincție de formă, se vor găsi o sumă de lucruri nouă pe care în câteva

rînduri le vom semnala aici. Astfel asupra situației materiale scăzute a preoțimii românești înainte de Unire. Ea fu utilizată de Barányi, care mergea până a se intitula la 1696 „episcopul Valahilor barbari“ (p. 7). Mitropolitul Atanasie era «Anghel Popa, fiul preotului din Băbilna» (p. 8). Șederea lui de șapte luni la București a fost, de sigur, pentru catehisare, căci Patriarhul Dosofteiu de Ierusalim, adevăratul șef al Bisericii românești întregi, era foarte sever în materie de dogmă. Încercarea de a anula autenticitatea actului de Unire al lui îi atribuim tendinței polemice a operei (p. 11 și urm.).

Statele ardelenе refuzară respectuos executarea primei leopoldine, Curtea ordonă o cercetare locală între Romîni. Cei din Bistrița, Țara Birsei și a Oltului se declarară pentru „legea veche“; mulți alți săteni avuîă aceeași atitudine. În Hațeg nemeșii își arătară voia de a rămînea calvini. Majoritatea preoților și a credincioșilor era, vădit, contra Unirii. Curtea din Viena, dînd diploma care pecetluia noua situație, trecu peste aceste rezultate. Ea fu publicată în dieta ardeleană. Statele se mulțumiră a impune garanții față de clerul unit, dar ele făcură o nouă cercetare cu delegați din toate confesiunile : actele nu ni s'au păstrat. Urmează hirotonirea și întărirea ca episcop supraveghiat a lui Atanasie. Maramurașul nu-l recunoștea (p. 33). Brașovenii protestară solemn.

Protestul lui Gavril Nagyszégy e redat latinește în anexe : era vorba de bisericile interzise ortodocșilor din Alba-Iulia. Tot așa memoriul lui din închisoare (5 Novembre 1701), în care pune în perspectivă o mișcare țerănească, ivirea de hoți ca Pinteș — cînd «vor pricepe» (*percipiunt*) —, emigrări, căci «țara nu e închisă cu zid de piatră», atacul contra Vlădicăi, preoților și dregătorilor (cum era să pată și el, vechiu dregător și Romîn de naștere ; n'a fost ucis în Apus Vlădica Isaia ?), răsbunarea undeva în cale contra generalului ajutător prin silnicie. Preoții au plîns cu lacrimi, la sinodul din Bălgrad. Din parte-i, Nagyszégy e gata să și moară pentru legea lui : «să nu se amestece nimeni în lucrurile lui Dumnezeu, căci legea și credința ale lui Dumnezeu sînt». „Muscalul, Cazacul, Romînul“ vor interveni și ei ; „popa Ianoș“ (Țircă) va fi plecat la vreunul din ei să-l aștîțe. „Eu dau sfatul acesta să se dea pace legii fiecăruia, să creadă și să se roage cum vor, fiecare să aibă voia sufletului său,

numai în altele să fie slugă bună și credincioasă" (Anexe, p. 11); să se dea și Românilor de legea veche un șef ales de Împăratul, dar laic, om bun și smerit, sărac (pînă acum numirile se făceau pe bani: 10-15 galbeni și un cal pentru protopopie); nația nu s'ar da cu totul nici episcopului celui adevărat și preoților lui. Curioase concepții ale omului care spunea că răul vine de la preoți, bunul de la Dumnezeu, cum a văzut și cetit el însuși (p. 12)! La 12 Decembrie 1701 împăratul făcea să se publice în românește, cu litere latine, că absoluta toleranță e și în intențiile sale.

Dar Nagyszégy era cercetat, pus la tortură, amenințat cu moartea. I se făcu procesul, însă Cancelaria transilvană, întrebată, recunoștea neuniților din Alba-Iulia dreptul la una din cele două biserici și declara că acusatul n'a avut în vedere un complot (*ibid.*, pp. 13-4). El fu eliberat abia în 1706.

Actele patriarhale contra lui Atanasie trebuiau luate din colecția de documente grecești pe care am publicat-o în Hurmuzaki, XIV.

Acțiunea lui Țircă se întregește din această lucrare. Prin favoarea lui Francisc Rákóczy, șeful răsculaților unguri, el gîndia să se așeze în Bălgrad chiar, și însuși „Craiul” său trebui să-i dea sfaturi contrare. La el trecu și curatorul metropolitan, Ștefan Raț, și notarul sinodului, cu fratele său, protopopul Petru din Dacia. Restabilindu-se autoritatea imperială, noul rege unguresc Iosif trecu supt tăcere, la 1708, a doua leopoldină. În acest moment un episcop grec, de Heracleia, Dionisie, viind din Țara-Românească, se așeza la Brașov (Anexe, pp. 15-6): el trebui să se sustragă prin fugă unei arestări.

La moartea lui Atanasie, în 1713, ni se destăinuiește că alături de Silesianul polon Wenceslas Franz, secretar, erau candidați la „episcopia valahă” alți doi străini, Karta Iános și Santa Péter (*ibid.*, p. 17), și că Ștefan Raț se luptă din răspuțeri contra lui Franz, pe care teologul Szunyogh, căruia i se oferise întâiu moștenirea, îl prezintă ca iubit de Romîni (*ibid.*). „Shismatici” din principatul muntean rîvniau și ei la această demnitate. Al doilea sinod electoral, oprindu-se și asupra protopopilor Pavel din Hațeg și Dumitru din Bălgrad, recomandă tot pe Silesian (pp. 81-2). Nicl al treilea sinod, în Novembre 1714, nu se opri asupra îndărătnicului candidat romîn Ioan Patachi,

pe care-l acusau că, fiind catolic, el dorise Scaunul latin din Alba-Iulia și urmărește înlăturarea totală a ritului (pp. 84-5). Numai al patrulea sinod, adunat, nu la Alba-Iulia, ci la Sibiu, în prezența contelui Mikes, aduse alegerea lui Patachi, cu patru voturi, protopopii ceilalți refuzând să participe (p. 90 și urm.; Anexe, p. 18 și urm.). Îl recomandase și beizadeaua Gheorghe Cantacuzino, atunci la Brașov (*ibid.*, p. 21); nobilimea românească și clerul catolic, chemat și el a participa la alegere, îl voiau. Congregația de propagandă fide voia însă numai un vicariu al episcopului latin (text, p. 93). Când a fost vorba ca Roma, care în cazul lui Atanasie nu vorbise, să creeze un nou episcopat, întâiu (*ibid.*) tot de Alba-Iulia, s'a propus a i se da numele după moșia de întreținere, iar ca atare s'a arătat la început Cetatea-de-piatră (p. 94)! Se știe că Scaunul făgărășan s'a ridicat la 1721, și pentru Greci, Ruteni, Sirbi, fără caracter național. În August 1728 episcopul primi în piața Făgărașului mitra și cirja, intrând în biserica brîncovenească, fiind salutat aici în ungurește și asistînd apoi din strană la slujba ortodoxă a papei Toma. Peste cîteva săptămîni biserica fu ocupată cu forța. Văduva lui Vodă Brîncoveanu înaintă un protest solemn în calitate de ctitoră (pp. 103-4, 107). De și Guvernul ardelean era de aceeași părere, biserica rămăsese a Vlădicăi unit. El se gîndia la supunerea către dînsul a tuturor Romînilor austrieci și la crearea unei episcopii unite în Oltenia anexată (p. 225).

La moartea lui Patachi în 1727 clerul său cerea apelul la episcopul latin și chiar la Scaunul din Kálocsa (p. 111). Pentru această epocă se ieau lămuriri și din cartea, pe care n'o cunoaștem, a d-lui Radoslav M. Gruici, *Contribuții la relațiile noastre cu Romînia în secolul al XVIII-lea*, apărută la Carlovăț în 1906, și a lui Milutin Iacșici, *Vichentie Ioanovici*, Neusatz 1900. D. Dragomir publică recomandăția în românește, de Mitropolitul sîrb de Belgrad, a episcopului de Cruședol, Nicanor Melentiévici, venit pentru pomeni în Brașov (Anexe, p. 25 și urm.; 18 Novembre 1735), precum și alte acte ale lui Nicanor (numirea de protopop a lui Radu Tempea, sfaturile duhovnicești, și contra vrăjilor) și acela al Patriarhului sîrb Arsenie, (p. 34). Din acest din urmă act vedem că mijlocirea cu Carlovățul o făcea logofătul Vlad Boțulescul de Mălăiești sau, cum i se zice aici, Mălăiescul, omul lui Constantin Cantacuzino fiul

lui Ștefan-Vodă, complicele lui de planuri și tovarășul lui de închisoare, care-l făcu traducător. Despre dînsul d. Dragomir ni spune că era secretarul Mitropolitului sîrb și că «de numele lui e legat începutul influenței rusești asupra Sîrbilor din Ungaria», căci la 1718 el fusese la Petru-cel-Mare pentru a-i cere dascăli slavi, precum spune Culacovschi, în cartea lui rusească „Începutul școlii rusești la Sîrbi“ (Petersburg 1903), (v. p. 123).

Autorul dă știri nouă despre călătoria în Rusia a protopopului brașovean Stătie, tatăl gramaticului Dimitrie Eustatievici, în 1743-4, pentru a trece apoi la drama lui Ioan Inochentie Clain. Se relevă întâile lui porniri, neferitoare față de cine rămăsese în shismă. Cu privire la călugărul Visarion Sarai se dă corespondența schimbată între Austrieci și Patriarhul sîrbesc (Anexe, p. 35 și urm.): el începuse ridicînd o cruce de pelerinagiu lângă Lipova; se adaug măsuri administrative pentru liniștirea poporului (Mart 1745). La Rășinari se iviseră tulburări, Făgărașul se arăta nesigur (p. 44 și urm). Se dădea asigurarea că Viena nu se va atinge de rit, și se mustrau Sașii luterani că tolărează aceste neorînduiele. Se trimiseră și comisari regali, între alții fostul secretar al lui Patachi și directorul Petru Dobre, nepot de fiică al lui Ștefan Raț. Se luă măsuri contra călugărilor și se trimiseră soldați la Săliște. Ca Ținuturi molipsite se mai însemnau: Inidoara, Alba, Tîrnavele. Se opriră legăturile cu Principatele. Se scăzu numărul preoților. Se orîndui un Seminarium, o tipografie la Blaj și școli populare prin sate (p. 52); cărțile de dincoace erau să fie censurate. Și asupra negustorilor orientali se hotărî supraveghere. Aflăm cu prilejul acestei prigoniri că la Silvaș era un Vlădică, un «pseudo-episcop» și la Alba-Iulia, la Binținți alți doi (p. 61). Li se opuse contra-propaganda Vlădicăi ratean de la Muncaciu, Olszavsky. Pretutindeni însă mișcarea înainta fără a putea fi oprită prin violență. Țeranii declarau că oferă Împărătesei orice, dar sufletul lor nu. Ei își dădeau sama mai ales de faptul că în ritul lor e tot ce li-a putut da mai înalt cultura.

Episcopul de Muncaciu propunea pentru îndreptarea acestei stări de lucruri și intervenția pe lângă Patriarhul de Constantinopol ca să nu se mai sîițească preoți pentru Ardeal (p. 67). Mănăstirile din Țiautul Făgărașului (și cea din Scoreiu), și Porcești, lângă Turnu-Roșu, erau să fie evacuate. Îndată

după aceasta Împărăteasa deschise era interzicerii cultului ortodox: era și vorba de a închide «shisma» numai în părțile brașovene. Înviau «dragonadele» franceze, observă autorul.

Aflăm din această carte că o deputație de cincisprezece țerani merse la Viena, unde fusese și Ioan Oancea Făgărășeanul, acum întemnițat, ca să ceară retragerea miliției din Săliște și din alte părți (p. 81). Unul din ei, Nicolae Oprea, Săliștean, trecu în Țara-Românească pentru ca să nu aibă aceeași soartă. Petiția delegaților către general, tradusă și din românește în latinește, e deosebit de duioasă (Anexe, pp. 68-9, 86-9): se spune că la 1701 au protestat la Bălgrad cite doi trimeși de la Brașov, Făgăraș și Sibiu (Săliște), (cf. p. 87); supt Clain nemulțămiiți puseseră pe preoți să jure pe împărtașanie și pe copii că nu sînt uniți. Acuma amenzile-i silesc a se face «robi la alte nații». Plîngerea românească a orășenilor din Dobra către soborul sîrbesc e și un interesant document de limbă, ca și aceia a celor trei delegați și alte două petiții (*ibid.*, pp. 76, 84, 86-9). Un raport al lui Petru Pavel Aaron, ca vicariu, lămurește celalt punct de vedere (*ibid.*, p. 78 și urm.): cei din Sîmbăta-de-sus obiectau că atîrnă de Mitropolitul muntean (din cauza legăturilor cu Brîncoveanu). Se făcuse și plîngere la trimesul rusesc din Viena (*ibid.*, p. 89).

Emigrările, cum am văzut, începură. Fostul vicariu al lui Clain, Nicolae din Bălomiri, trecu la Munteni. La 14 Maiu 1750, Grigore-Vodă Ghica al Țerii-Românești dădea un privilegiu «tuturor Romînilor ungureni (*Ungaro-Valachis*), străini și celor cari mai înainte s'au înstrăinat din acest pămînt și doresc să șadă și să locuiască în pămîntul acestei țeri», că, după cererea protopopului Nicolae Balomir, ajuns arhimandrit și egumen la Argeș, li dă voie să se așeze în orice loc neocupat, *alegîndu-și judele*, cu singura îndatorire a dijmei și a șase zile de lucru pe an la domniile de pămînt; birul li va fi de lei pe an și anume un potronic («potas») la fiecare șfert de două luni («calculus»), cei neînsurați fiind chiar scutiți; la viile părăsite de «lenea» localnicilor vor fi cu drept de moștenire, plătind numai din douăzeci de vedre una; cei ce vor sădi via din nou, vor da boierului venitul obișnuit. Cei cu oile vor da, ca și „străinii unguri și sași“, cinsprezece parale (denari) (*ibid.*, pp.

89-90). Și ministrul rusesc la Viena trimetea mîngîieri și îndemnuri (*ibid.*, p. 95).

Prigoana continuă: cine nu mergea la biserica unită primia cînzeci de bețe și plătia doisprezece florini (*ibid.*, p. 91). Teranii, prin alți delegați la Viena, cereau însă acum un Vlădică ortodox; de la Carlovăț (*ibid.*, p. 92).

Generalul Haller, vorbind și de posibilitatea atragerii prin avantajii materiale a lui Balomir, care plecase din invidie față de Aron, credea că alegerea unui episcop român unit ar ajuta la împăciuire (*ibid.*, p. 108). Vicariul din Blaj veni, cu soldați, și la Hălmațiu, care se ținuse de Aradul sîrbesc, pentru a stîrpi „shisma” (*ibid.*, p. 111): el sili pe *cneji* (*ibid.*, p. 113) (cf. și p. 126; erau chenezi la Hălmațiu, la munte, la Ciuciu, la Vaț, la Rîșculeța, la Aciuia, la Tîrnova, la Bănești, la Lunca; și p. 117), să se declare pentru legea nouă; aderența la cea veche era pedepsită cu patruzeci de bețe și amenda de optzeci de florini (*ibid.*, p. 114). Atunci și acolo, în Novembre 1752, începu a se face oficial deschiinirea între uniți și aceia cărora li se zicea «neuniți» (*ibid.*, pp. 114-5). Se recomanda buna viațuire împreună a celor de legi diferite, pe cînd în ajun chiar temnițele erau pline de bărbați, de femei, chiar și «cu cei mici la țîțe sugători prunci», mînați din urmă de muschetari, „moșcatiri” (*ibid.*, p. 129). Almăgenii ortodocși se plîngeau însă că li se iea biserica, pentru care plățiseră înaintașii lor Turcilor din Ineu, dîndu-li și berbeci și „ocie” de unt (*ibid.*, p. 130). Și episcopul din Arad, al cărui Scaun era să fie suprimat în 1749, n’avea voie să-i viziteze (text, pp. 227-9).

Pe cînd Nicolae Oprea și preotul din Sibiel, Măcinic, ajungeau pe viață în temnița de la Kufstein, călugărul Nicodim, un Sîrb, care fusese și la Curte (recomandații de la episcopii munteni, *ibid.*, pp. 166-7), și Ioan, fiul preotului din Aciliu, treceau în Rusia, unde-i precedase egumenul de la Argeș și de unde plecase o intervenție diplomatică în toată forma, încă din 1750. D. Dragomir explică nevoia de a ceda pe care o simția atunci, din motive politice superioare, Monarhia austriacă. Nicodim cerea chiar ca Ardenii neuniți să fie supuși autorității Sinodului rusesc (cf. și

¹ Intre rebeli și protopopul Ioan Piuariu, tatăl lui Molnar (p. 189). Cf. p. 198.

(*ibid.*, p. 179 și urm.). Și la Bistrița izbucniseră tulburări (*ibid.*, pp. 131-2). Un întreg șir de cereri românești pentru „arhiereul neunit pe lege grecească” e dat la anul 1755. Din ele aflăm și lucruri interesante, ca povestea călugărului cu «firă de schit în mijlocul codrului» lângă Chioara, „om slab pentru bătrînețe, că-este ca de șaptezeci de ani înaintea”, care avea «vr'o trei patru copilași la învățatură de pomană» (p. 165).

La 1758, în Maiu, Guvernul ardelean răspundea că «este în Ardeal episcop valah hotărît și așezat după legi și deci nu se poate admite altul contra legilor» (*ibid.*, p. 169). Preoții cereau „să ne sloboadă vămile, să ne ducem unde ne vom ținea legea» (*ibid.*, p. 175). O cerere din 1759 are aceste mișcătoare pagini: „De-i trebuie cătane prea-înălțatei Crăese, Romîniî merg; unde trebuie oameni, tot Romîniî merg. Iar Sașii spun că pămîntui îi a lor și al celorlalte neamuri, și nicăiri vîile și locurile, de nu avem unde să ne pripășim. Porție dăm noi, Romîniî, cît și celelalte neamuri din Ardeal toate laolaltă, și ei spun că pămîntul îi a lor. Cuartire dăm Romîniî mai multe decît celelalte neamuri, întocmai și căraușie» (*ibid.*, p. 178). După Ion din Aciliu răsăria Stan din Glimboaca, pe la Olt (*ibid.*, p. 181 și urm.), și Ilie din Săcel.

El prezintă un fals act imperial de toleranță dat «cu cinci ani» înainte, pierdut și regăsit; se vorbea de un mare sinod pe Tîrnave și de protopopii nou-numiți (p. 183). De la Carlovăț călugărul emisar Ioanichie și anunța numirea Vlădicăi: „Preasfințitul Măria Sa domnul Partenie, Vlădica țerii Ardealului de legea grecească neamului romînesc” (p. 187).

La 13 Iulie 1759 Împărăteasa opria călcările de pace, dar se arăta aplecată spre împăciuire (p. 183 și urm.). Decretul se interpreta contra Unirii: sinodul local de la Rapolt spunea că Maria-Teresa a dat voie, „de oare ce Dumnezeu a lăsat două părți, una lui Dumnezeu, alta dracului”, să aleagă fiecare (p. 189). Sofronie din Craiova apăruse (p. 191 și urm.): el predică la Zlatna contra Blajului și a «uniților papistași» (p. 192). Cei cari vor goni pe popii uniți «vor primi apoi mare libertate, nu vor sluji domnilor, nu vor da biruri»; pe uniți îi menia mi-liției; luindu-li numele, scuipa hîrtia și o puneă supt picior; se vorbește și de partea avută de grămăticul Zlatnei Vartolomeiu, «pedagog» (p. 193). «Cu fuști, furci de fier și securi»

bandele înaintau, «după datina curuților». Vlădica cel drept va veni, se spunea, „mincinosul“ Aron va fi izgonit de împărăteasă (*ibid.*). Se aduceau în românește false «scrisori împărătești» (p. 195). La Abrud, la Brad era aceeași scenă. «Să ni dea pace Ungurii, că acuma înverzesc pădurile», striga Sofronie mulțimii care-l îndumnezeia (p. 197), fiindcă-i *făgăduia formal sfirșitul iobăgiei* (*ibid.*). Popa Ioan din Sad anunța sobor la Frata pe ziua de 17 Iulie (p. 198): «ca să audă porunca Măriei Sale și să capete de la ea dreptatea în privința Bisericii». Generalului i se spunea de Sofronie că, de nu se liberează prinșii, între cari Ioan, «nu va fi pace», căci are ca ostatec pe dragătorii Zlatnei (p. 199). Din parte-i, el chema și pe mîneri pentru 30 Iulie la sinodul din Zlatna (pp. 199-200). Aron era amenințat «că-l vor căuta și acasă ca să vadă ce fel de episcop e, dușman al legii grecești, pe care cată s'o darne ca Împărății păgîni» (p. 200). De Dioclețian și Maximilian i se vorbea și generalului ardelean (p. 201). Se cerea libertatea legii și liberarea prizonierilor. Nemulțămiiții amenințau să vie la Alba-Iulia, să dărîme Blajul (p. 207). Când Vlădica Aron ieși la Cut, se striga prin circiume că «vulpea» e la îndemînă (pp. 217-8). La 14-8 Februar 1761 în Alba-Iulia, la popa Rusan, se aduna soborul pentru a cere pe episcopul ortodox, scutirea de dajde, «căci și preoții noștri neuniți sunt supuși Măriei Sale și se roagă lui Dumnezeu în biserici pentru Măria Sa»; nimeni să nu li se amestece în lege (pp. 222-3). Se adăugiau sfaturi morale și îndemnuri la disciplină (pp. 223-4).

*

Interesantă e și statistica de la 1716: din 2.064 de comune ardeleni 1.105 erau românești, 804 amestecate și 143 nesigure; numărul populației era de 85.857 familii, cu 2.747 preoți (2.260 uniți) (p. 108).

Aici se opresc documentele, care depășesc limitele expunerii. În ele d. Dragomir a căutat rămășițe de lupte lăuntrice, a căror continuare azi ar fi o crimă. Să ni fie permis a vedea în ele numai dovada vitalității populare a nației noastre, care nu căuta decît, peste catolicism, rusism și sîrbism, de o potrivă de străine, decît *libertatea sufletului național*, începutul creării Statului unitar și neatîrnat.

N. Iorga

* * *

A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu, Viața și faptele lui (1812-1900)*, București, f. d.

Această întinsă și frumoasă carte, în care se cuprinde și un însemnat număr de documente importante, era de mult isprăvită, de și împrejurările au făcut să fie distribuită numai acum.

Un capitol preliminar tratează despre familia fostului ministru și președinte al Academiei Române (coborîre din Dobromir Banul la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Vintilă Păharnicul și nepotul, Stan Logofătul din Crețulești, care face la 1647 o biserică în Tîrgoviște; Radu, începătorul ramurii actuale, frate cu cărturarul Matei; Iordachi, fiul său, ginere al lui Vodă Brîncoveanu; Alexandru, tatăl lui Nicolae: el e căsătorit cu Anica fiica lui Scarlat Cîmpineanu și sora lui Ioan, șeful naționaliștilor munteni). Tinereța lui N. Cretzulescu e înfățișată după „Amintirile istorice“ pe care el însuși le-a publicat

Drumul la Paris îl făcu Crețulescu în 1834, și el l-a descris în „Amintiri“: la Cernăuți el întîlni pe Cuza, viitorul Domn. La München era un Cananò din Botoșani, un N. Ghica de la Comănești și Iancu Crețulescu. La Paris se afla, între alții, Mihail Anagnosti, care a înebunit pe urmă, tipărind broșuri în limba franceză, în care amesteca amintiri folositoare și o erudiție remarcabilă cu halucinațiile bolii. Acolo erau și doi Filipești (Costachi și Alecu), un Brăiloiu, Iorgu Negulici pictorul, Ioan Ghica, doi Golești ai lui Dinicu, doi ai lui Iordachi, viitorul general Florescu, doi Ghica și Dimitrie Brătianu. La ei se adause ca prieten Poujade, mai târziu consul al Franciei la București. «Societatea studenților romîni», întemeiată la 1839, începu prin adunarea lor în aceeași pensiune franceză. I. Cîmpineanu cercetă acest grup național. La Facultatea de medicină tînărul Romîn avu de coleg pe Flaubert. La 1839 Crețulescu era doctor în medicină. La 1842 el deschidea la București o „școală de mica chirurgie“. În anul următor apare manualul său de anatomie.

Ca om politic, la 1848, el merge în Ungaria să cîștige revoluția maghiară pentru revoluția românească. Pe dreptate Xenopol semnalează valoarea ideilor din broșura *Trecutul și era nouă* a lui Constantin, fratele lui Nicolae. După revoluție acesta din urmă merge din nou la Paris, fratele său Dimitrie devenind maior de Cazaci turcești. Nicolae el însuși servi ca medic în

armata Sultanului. În 1755, întors supt Vodă Știrbeiu, el intra în administrație, ajungând locțiitorul ministrului de Interne.

Pe acest timp el avea ideile politice ale unui conservator, dorind Unirea, prințul străin ereditar, adunare națională, dar, supt raportul social, menținerea aristocrației și reținerea țeranului pe moșie (p. 153 și urm.; cf. p. 160 și urm.). Propunea o garnisoană anglo-francesă într'o cetate dunăreană până la organizarea noastră militară. Ocupația austriacă avu în el un dușman hotărît. Nu e ales în Divanul ad-hoc, dar e ministrul de Finanțe al Căimăcămiei. Nici Adunarea de alegere nu-l numără printre membrii săi.

Încă de la început, Cuza recurse la serviciile acestui om moderat, și acesta avu de două ori, 1862-3 și 1865-6, presidenția Consiliului. Xenopol enumeră cele mai importante din măsurile sale de administrație și din creațiunile sale. El ocroti opera statistică a lui Marțian¹. La 1863 el cerea Domnului disolvarea Adunării și instituirea Consiliului de Stat. Atitudinea lui Crețulescu față de călugării greci continuă politica lui Vodă-Știrbei și pregătia secularizarea de către Kogălniceanu a averilor deținute de dînșii. În Apendice, interesantele rapoarte ale ministrului către Domn: se vede că opoziția din 1859 răspîndia și vestea despre abdicarea Domnului (p. 193). Dintre constatările cu valoare actuală reproducem aceasta, din 1860: „Tineri abia ieșiți de pe băncile școlii cu o diplomă oarecare, dar fără principii și fără educație, posînd în oameni eminenți, voind să dea legi țerii și crezînd totî mai prejos de demnitatea lor a aduce servicii țerii altfel decît ca miniștri“ (p. 194). Și aiurea: «Să lăsăm șarlatanismul, să încetăm de a mai fi maimuțe, imitînd în tot felul și fără niciun discernămînt străinismul“ (p. 196). Și în adevăr garda națională și „națiunea armată“ erau iluzii periculoase, cînd nu erau ridicule. «Să fim mai înainte de toate Romîni, să ne pătrundem de adevăratele trebuinți ale României și să ne punem cu serioșitate pe lucru, fără a pierde un minut.» El denunța coaliția Rușilor cu oamenii vechiului regim, cari recîștigau astfel terenul. «Partisanii acestui din urmă se ridică mai puternic ca oricînd, strigă cu aroganță că experiența de

¹ Italianul expulsat pentru atacuri contra lui Napoleon al III-lea e Carini, nu Carini (p. 61).

doi ani trecuți li-a dat lor dreptate și vi să iea puterea în mină, luptă ce la început nu îndrăzneau să o întreprindă» (1861). Se dă și telegrama prin care Cuza mulțamește, în 1865, Guvernului pentru restabilirea liniștii, tulburată de „instrumentele dușmanilor țerii, cari au mers până la ultima crimă” (p. 203): el relevă că unele ziare străine anunțau cu zece zile înainte tulburările.

La 1874 Crețulescu, care a fost și ministru al lui Carol I-ii, era însărcinat cu o misiune la Berlin, înlocuind acolo pe d. Teodor Rosetti. Avea sarcina de a face să se recunoască, odată cu calitatea lui oficială, și dreptul României de a-și îngriji singură relațiile exterioare. Vorbi cu un Radowitz, un Bülow, un Bismarck chiar, de imposibilitatea supunerii Statului român la direcția Turciei „putrede”. Ajunse a fi foarte bine primit și primit la Curte, dar ținta principală a tinereții sale n'o atinse: Germania se ținea strict la litera tratatelor, admițând însă puțința de a se încheia convenții comerciale cu noi. Oameni politici prusieni lăudau pe Ali-Pașa, în urma căruia s'au făcut atâtea „prostii” (p. 216). Recomandația unor bune relații cu Austria nu lipsia nici atunci (*ibid.*). Din București se observa că la Viena Andrassy primise scrisorile de acreditare ale lui Costaforu, căruia i se da titlul de agent, legînd corespondențe cu ei și că răspunsese quasi-oficial Ministeriului român (p. 220). La Berlin Crețulescu a cunoscut și pe istoricul Statelor Unite, Bancroft, care reprezintă acolo marea Republică americană (p. 225). El îi spunea că, după o vizită recentă la Constantinopol, s'a convins că a venit vremea ca Turcii să se întoarcă în Asia (pp. 225-6). Ministrul turcesc era Greul Aristarchi-beiu, care a avut importante legături cu țerile noastre: el recunoscuse titlul agentului (p. 236). El observa că „suveranitatea Turciei nu era decît o chestie de formă, că în realitate, aveam întreaga noastră independență, că, menajînd puțin formele, eram siguri să obținem tot ce am voi de la Turcia», chiar și convențiile. La ambasada Rusiei primul secretar era Kotebue, care a scris cunoscutele schițe de viață moldovenească. Niște Moruzești jucau atunci un rol în societatea berlinesă (p. 231). Crețulescu asistă și la o reprezentanție dată, la Operă, pentru ducele și ducesa de Edinburg, abia căsătoriți (p. 233): sint părinții Reginei Maria. Și contesa de Flandra, sora lui Carol I-ii, era de față (pp. 233-4).

Ambasadorul rus, Gorceacov, arată că la Petersburg recunoșterea agentului român Filănescu fusese impusă de împăratul trimisului turc (p. 237).

Crețulescu avea în sama lui și chestia Căilor Ferate: era vorba de situația acționarilor lui Stroussberg și de legăturile cu liniile austriece (se plănuiesc și aceia prin Vulcan și Ghimeș; p. 237). Chestia n'a putut fi rezolvată, pretențiile presințate din partea Germaniei pândind atunci prea grele.

Intors în țară, Crețulescu se rostia astfel, în Februar 1877, cu privire la ce sta să se petreacă: «Cred că vom avea neapărat războiul. Rusia vrea neapărat să anuleze tratatul din Paris și, în ce ne privește, să reiee *Basarabia*. Bănuiesc că trebuie să existe o înțelegere cu Brătianu pentru acest scop și că prețul condescendenței noastre va fi independența și regalitatea.»

La urmă, împreună cu amintirile inedite ale lui Crețulescu, note asupra biseicii din București a familiei: Domnița Safta, fiica Brîncoveanului, spunea lămurit ca ea «să nu se închine nicăierea» (p. 243). Testamentul ei se dă întreg (cu multe greșeli de cetire): este și un legat pentru mănăstirea Sumelă de la Trapezunt (p. 246)), Casele erau cumpărate de la Tudorașcu Zăbunaru (p. 247). Duhovnicul ei, Daniil Sidis, e viitorul Mitropolit.

Memoriile lui Crețulescu, cu însemnarea moravurilor administrative supt Bibescu, a unor detalii nouă de la 1848, a caracterului Domniei lui Știrbei sînt foarte bine scrise și pot folosi.

N. Iorga

* * *

Sever Zotta, *La centenariul lui Vasile Alexandri (1821-1921)*, material inedit privitor la familia poetului, Iași 1921.

D. Zotta, ale cărui cercetări sînt de o bogăție de informație și de o precizie inimitabilă, se ocupă întâiu de anul nașterii lui Alecsandri, întrebunțînd actul de căsătorie ca și însemnarea din condica funcționarilor și aceia din lista membrilor «Junimii»: e 1821; actele de la Paris au fost făcute pentru a se avea vîrsta cerută la examene (data de lună nu se poate fixă). Apoi e vorba de bunic, Mihalache *Alexandru*, vechil la Sf. Spiridon din Iași. Dar, contrar părerii d-lui Zotta, această formă e per-

fect grecească, de genetiv (Gregoriu, Anastasiu au un *i* fiindcă se întâlnește și în Grigorie, Anastasie). Forma Alecsandri e mai târzie probabil, pentru că exista o mai veche familie cu acest nume și pentru că «Alexandru» nu suna destul de nobil (et. Alexandridi, cu același sens). Tatăl scriitorului, Vasile, s'a născut la 1793: se dă cariera lui; a fost și, după Asachi, directorul Arhivei Statului (fiul său îl înlocui în același an 1849, dar rămase în concediu până la 1852, toamna). A făcut drumul la Paris poate la 1834 și de sigur la 1837 pentru așezarea copiilor la studii. A murit numai la 3 August 1854, de apoplexie. Mama lui Alecsandri se stinsese la 42 de ani, în ziua de 3 Februar 1842 (în mitrică trebuie să fie «dumnealui», iar nu: d. «Neculai») de gripă (de «junghiu»).

Cu acest prilej se înseamnă că tot atunci, la 1-iu Februar, a murit și fostul Domn Ioan Sandu Sturza, la 90 de ani (pp. 16-7). Și Elisaveta, sora lui Mihai Kogălniceanu, în vîrstă de șaptesprezece ani, a murit atuncea (p. 17).

Cu privire la poet, se semnalează numirea lui, la 1839, ca șeful despăgubirilor pentru scutelnic. La 1841 din Comis e făcut Spătar. La 1844, merge «la feredee și aiurea». În 1846, Ianuar, călătorește peste Milcov și peste două luni demisionează. În Maiu pleacă în Apus pentru călătorii (merse la Insulele Principilor și la Palermo, iubita lui, bolnavă, căutînd o climă mai dulce). În 1847 era la Paris. În 1851, ca director al Arhivei, cere concediu pentru străinătate; demisionează în April 1853. Revine pentru moștenirea tatălui în Septembrie 1854 (capătă moșia Mirceștii). La 1858 Căimăcămia-l face secretar de Stat provisoriu la Externe. Curza Vodă-l confirmă. În 1861 avea misiune în Apus. D. Zotta se ocupă și de venirea lui Alexandri în Bucovina la 1867. Se analizează și o scrisoare din 1878 a Doamnei Elena Cuza către dânsul.

Un capitol e consacrat lui Iancu, fratele poetului. Născut la 30 Decembre 1826 († 1884), el urmă școa'a de la Trei Ierarhi. Era înaintat din cornet în cadet la 1840, ajungînd la 1843 căpitan. Pleacă la Paris în 1846 și se căsătorește cu Noémi Guillard la 1851. Rămîne în Apus măcar până la 1856, și la 1860 e agent românesc la Paris (ca succesori propunea pe Ubcini; p. 34). Adăugim că în «Literatură și artă română» s'au tipărit note ale lui din 1877.

Despre Catinca (1819-1857), sora lor, măritată (1835-43) cu C. Voinescu, apoi cu Rolla, se dau știri nouă. Un fiu al ei pare să fi ajuns ofițer de husari prusian.

Se trece la surorile bătrînului Alecsandri, măritate în familiile Duca și Brănișteanu, Safta și Catinca. Apoi la familia cea veche Alecsandri, din care era bunica după tată a poetului (Alexandri, bașcauș, cu fiii: Iordachi, fixat în Basarabia, și Nicolae; din Iordachi se coboară senatorul Alexandri de astăzi).

D. Zotta se ocupă și de proprietarii mai vechi ai Mirceștilor: cel d'întăiu avea porecla de Dreptate (în secolul al XV-lea). Valea-Albă, locul luptei din 1476, e numit într'un act: Rîul-Alb (p. 54). Se vede că Prăjeștii au trecut în Polonia cu Constantin Movilă (*ibid.*). Un Miron, Vornic de Botoșani, pe la 1700, p. 55.

* * *

Romiro Ortiz, *La fronda della penna d'occa*, Napoli 1921. În această foarte elegantă cărticică, d. Ortiz prezintă cinci momente din relațiile franco-italiene: „fronda penelor de gîscă“ (e vorba de certele de hegemonie între Francesi și Italieni în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, de unde titlul), „Sepulcrul Romei“ (ca temă de poezie), *Intermezzo* (observații critice), „Bergeries“ (don Quixote considerat de Francesi supt raportul «pastoral»), și de la *Indiferență* la *Libertate*. (*l'Indifférence* a lui Ménéage și la *Liberté* a lui Metastasio).

* * *

Ion Sîn-Giorgiu, *Sebastian Merciers dramaturgische Ideen*, „Sturm und Drang“, Băle 1921.

O serioasă tesă de doctorat a poetului botoșănean. Mercier e bine cunoscut prin al său *Tableau de Paris*, cu priveliștile adevărate, adesea cinice și crude, din vremea Revoluției, dar scrise într'un stil cum se întimplă. Teoriile sale despre teatru—în care s'a încercat,—sînt revoluționare, atacînd pe clasici și «regulele» acestor «paraliticji». El cere tragedie națională și patriotică. Nu numai Diderot în Franța, dar în Germania Wieland l-au prețuit. El însuși cunoștea pe Lessing prin traduceri. Asămănări există între el și precursorii romantismului german; d. Sîn-Giorgiu le notează cu atenție. Dar el a exercitat, cum se arată, și o influență reală asupra Germanilor (Uhland, Lenz, duș-

man al obișnuitului teatru frances, și alții, chiar Schiller, și încă foarte mult, poate și Goethe). Opera sa capitală, tradusă de Heinrich Leopold Wagner, un adversar al teatrului lui Voltaire, a avut o foarte mare răspîndire, și Wagner era prietenul lui Goethe. Mercier era și predicatorul concepției «geniului» în literatură. Încă o dovadă cît de influențată de Francesi e literatura germană modernă la începutul ei.

Lucrarea e solidă și bine scrisă.

N. I.

C R O N I C Ă

Revista «Societății numismatice», condusă de d. C. Moisil, își schimbă caracterul și titlul. Ea devine „Cronica numismatică și arheologică“.

D. Moisil adună știri din Memoriile Regelui Carol cu privire la negocierile cu Turcia pentru baterea monedei românești supt Carol I-lea. Asupra acestor chestii putem da lămuriri nouă pe baza actelor diplomatice inedite a căror copie o avem.

Într'un studiu de mare interes tot d-sa înfățișează talerul de aur bătut, la începutul veacului al XVII-lea, de boierul moldovean Nicoară sau Nicoriță, păstrînd inscripția «Nicoară vel dvornic gornăi zemle sătvori edin talerū zlat i să lanț zlat i podarova cneghenea svoa Todosia» («Nicoară, Mare Vornic de Țara-de-sus, a făcut un taler de aur și cu lanț de aur și l-a dăruit jupănesei sale, Todosia»); pe partea cealaltă e Sf. Nicolae, patronul aceluia care făcea acest frumos și scump dar soției sale, între Maica Domnului și Mintuitorul.

Apoi d. Moisil studiază cupa care poartă însemnarea: «Sia cupa sătvori pan Drăgan Vel Postelnic i să podrujia ego Erina i dade...» („Această cupă a făcut-o dumnealui Drăgan Marele-Postelnic și cu soția sa Irina și a dat-o...“). Drăgan pare boierul ce se întîmpină adesea la sfîrșitul secolului al XVI-lea, și ca Hatman (v. Hurmuzaki, XI, regeste). Cu acest prilej, după o carte ungurească, d. Moisil relevează cupele făcute, din bani de argint, la 1509, în Brașov, de Mihnea-cel-Rău.

În același număr d. Karadja emite părerea că medalia pentru „Norma“ ar putea fi un falsificat al lui Bolliac. D. Moisil con-

tinuă studiul său despre vechile monede muntene. Monedele lui Radu, tatăl lui Mircea, au singurele tipuri de cavalerului (de apropiat de descoperirile din Argeş).

* * *

Cu prilejul serbărilor lui Tudor Vladimirescu în Gorj, dd. dr. N. Hasnaş şi Andriescu au publicat un bogat album intitulat *În amintirea centenarului lui Tudor Vladimirescu, album istoric, artistic şi pitoresc al Gorjului* (Tîrgu-Jiuului 1921). El cuprinde casa din Vlădimiri, un facsimile al scrisorii lui Tudor, forma veche, foarte interesantă, a vechii biserici din Tîrgu-Jiuului (cu pridvor închis şi două turnuri), biserica Sf. Nicolae, din 1810 (cu pridvor liber pe elegante coloane şi frumoase picturi exterioare în registrul superior), biserica din Vădeni (pătrată, cu pridvor liber şi un turn foarte masiv), cea din Bengeşti (turnul e înlocuit cu unul de lemn), cea de la Cărbuneşti (cu aceleaşi picturi exterioare), cea de la Zorleşti (două turnuri mari; e din 1775). Apoi biserica din Bălceşti (1732) (turn mare, disgraţios, de-asupra pridvorului), de la Strimba (c. 1650; particular de armonioasă; zugrăveli exterioare din 1793), schitul Crasna (1636; zugrăveala din 1757; fără pridvor; frumoasă catapeteasmă de sapt. Matei Basarab, cu icoane ce par să fie din acelaşi timp), casele egumeneşti de la Polovraci (în felul Hurezului), schitul Lainici (mult prefăcut), odoare de la Tismana. O a doua parte prezintă arta naţională (cule, porţi), portari, chipuri, danţuri.

* * *

D. Zavedoiu Crişan din Braşov ni scrie:

«În Şinca Veche, unde m'am născut eu şi am trăit până la etatea de şeisprezece ani, se află o mănăstire supţ un deal, săpată într'o singură stîncă de piatră mălăiaţa, care constă din altar ce e îndreptat spre Răsărit, masă la mijloc şi locul cantonilor dimpreună cu cele trei uşi ale altarului; a doua vine corabia bisericii, a treia vine tinda cu turnulei, ce se înalţă pe coastă la deal cam de 25—30 metri, şi în vîrf, unde ar fi crucea, e o gaură strîmtă ce iese în aer la lumina zilei. Se vede şi cercul turnului unde a fost sălaşul clopotelor: prin anii 1862—87, mult ne-am jucat cu copiii la această mănăstire, şi, ca să nu ni fie

frică a merge pe supt pământ, ne duceam mai mulți, aducînd cu noi cite-un jip de paie pentru a lumina în mănăstire.

Noi făceam și rău acolo, căci ni plăceau urletele de supt pământ, și de pe turnul bisericii aruncam bolovanii, de unde se vedea zarea zilei, și, cînd ajungea bolovanul jos, făcea urlete și răsunele. Scobitura în stîncă se vede a fi lucrată de ciocane ca acelea cu care ferecă morarii piatra de moară. Pe lîngă biserica tot acolo supt pământ se află locuința călugrilor, care constă din trei camere foarte mari, cu hoarnele de bucătărie, care se îndreaptă în sus tot prin stîncă în înălțime și acum e de vre-o 3—4 metri la camere.»

* * *

„Institutul superior de studii comerciale din Turin“ publică o foarte elegantă broșură *Piemonte-Romania*, cu prilejul vizitei studenților Academiei Comerciale din București acolo. Sînt, afară de contribuții românești, articole de profesori italieni iluștri, ca dd. Bartoli și Vidari, precum și senatorul Foà. Dd. Gribauidi și Lovera sînt profesori ai Institutului, și cel din urmă posedă perfect limba romînă, pentru care a scris o gramatică și cressotomie. D. Bartoli vorbește, *în limba noastră*, de Romînii din Istria, mama învățătorului profesor fiind ea însăși din vecinătatea Ținutului lor. D. Gribauidi dă bucăți inedite din rapoartele consulului piemontes la București, supt Cuza-Vodă, Strambio. El vorbește de simplitatea, fără drept criticată, a Domnului romîn, care avea cunoștința că îndeplinește o misiune trecătoare. Cuza-Vodă spune lui Strambio că pune în Italia mai mari speranțe decît în Franța însăși: promite să ajute în țara lui influența italiană. Cavour pusese, printr'un dar al Italiei, bazele Museului de științe naturale din București. Execuția broșurii e superbă.

* * *

D. Ștefan Meșeu publică, supt titlul *Viața agrară, economică a Romînilor din Ardeal și Ungaria, vol. I, 1500-1820*, un șir de acte, scoase din Arhivele din Budapesta. Cele mai multe sînt în românește și aparțin secolului al XVIII-lea. Ele au și interes lingvistic.

* * *

Între satele de lângă Hălmagiu la Apusul Ardealului se află unul cu numele de Băsărăbeasa (v. și Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*, I, Sibiu, 1920, pp. 232, 255, 257-8). Un Iosif Băsărab la Cugir lângă Orăștie în 1745, p. 141.

* * *

Pe un exemplar din *Astronomia* lui Lalande tradusă de D. Filipide (I, Viena 1803): 1815, φεβρουαρίου 5 η, ἐλθόντων ἐξεταστών ὡς δῆθεν περὶ ληστῶν ἐκ τῆς χατμανίας ὑπεστράφη. («1815, Februar 15, venind cercetători dăunăzi pentru hoji, de la Hătmănie, m'am întors»).

* * *

Informații competente despre catastrofa Habsburgilor dă profesorul Eugen Ehrlich, în *Sfirșitul unei mari Împărății* (din „Arhiva pentru știința și reforma socială“, III).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* * *

La 1774 se tipăria la Veneția Slujba greacă a Sfintului Nicanor cu cheltuiala aromînului Dimu Ioan Toliopalo (Τολιόπουλου, nu Τολιοπούλου), «cel din regiunea Caliana» (τοῦ ἐκ γῶρας Κάλιανης).

* * *

Numele de *Romania* pentru teritoriul imperial din Orient se află și în *Dissertatio Maximini contra Ambrosium*, publicată de Kauffmann, *Aus der Schule des Wulfila*, Strassburg 1899.

* * *

Numele Bessilor traci e pomenit și de Sf. Ieronim (*Eptstolae*, 60).

* * *

«Dreptatea» din Chișinău publică în n-le 202-3 „hotărîrea înaltului Sfat“ al Basarabiei din 17 Decembre 1818.

* * *

În „Korrespondenzblatt“ pe 1921, unde vorbește și de originea „burgundă“, moselană a Francilor, d. G. Kisch observă că Deva are evidentă legătură cu „davele“ dacice. Și Chester în Anglia era odată o „Devă“. Vechiul nume german era Daemrich, „cetatea Devei“. Și aici se repetă părerea că numele Hărina este din grecescul Halina, Salină, și acel de Dipsa din Dipsia (cf. săsescul Dirbach); d-sa apropie Crișul chiar, cu gândul la Zlatna, de χρῆσιος, „de aur“, și Abrudul de ἄβροδος, tot aur (prin Daci, cari ar fi avut în limba lor termeni greci). Numele românesc de Sărățel se dă unei localități unde nu se mai scoate sare, dar după Romani se scotea. D-sa constată Gali ca Almarus în Dacia. Galații din aceste părți vorbeau, cum spune St. Ieronim, aceeași limbă ca la Trèves.

* * *

În ultimul nr. din *Revue Archéologique*, d. Gh. I. Brătianu publică un studiu foarte complet și frumos asupra mormintelor de la Argeș. Cluj / Central University Library Cluj

* * *

În *Cuvîntul Românesc* de la Rimnicul-Vilcei, n-le 9-10, și știri nouă, de d. C. Mateescu, despre profesorul Rada Tempea din Brașov, ajuns profesor de religie în Seminarul rimnicean.

* * *

Pe un deal la stînga șoselei ce duce la Starî-Chiojd se ridică biserica dăruită de Eufrosia. Poteca satului Nreșoara, cuprins azi în comuna Rîncezi. Inscripția, foarte rău scrisă, înscamnă că s'a zidit la 1840 în zilele lui Alexandru Ghica, de „Bucșoreni“ și de Poteca, născut în acel sat și ajuns „egumenul Motrenilor“. Textul înscripției, laud în această vacanță, i-am ratăcit.

Sînt și câteva cărți din veacul al XVIII-lea.

N. I.